

НЕКОЛИКО ПИТАЊА О ДИЈАЛЕКТИМА У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ.

ПРИСТУП

Правопис. За писање речи из јужне Србије употребио сам као раније и Стојан Новаковић у главном обични српски правопис. Тим су правописом писани и примери узети из грађе, која је понајвише објављена у Бугарској и писана бугарским правописом, за који с правом каже бугарски филолог Б. Цонев¹ да је „монструмъ сегашното българско правописание“. За гласове *ћ*, *џ* употребио сам слова, која се обично употребљавају у српском књижевном језику, било да се ти гласови изговарају као у нашем књижевном језику било слично. Разлика је свакако мала, тако да је неки филолози нису могли ни осетити. То је свакако боље него да се на пр. реч *кућа* пише на неких пет или шест различитих начина, где читалац може мислити на неколико различитих изговора. У сумњивим случајевима оставићу правопис оригинала. Слова *б, д, г, в, з, ж* на крају речи изговарају се мукло, дакле: *п, ш, к, ф, с, ш*. Двојаки изговор гласа *л* у Галичнику, који помиње Облак (*Macedonische Studien*, 1896, стр. 44), није обележен различним знацима због мале разлике.

Акцентоване² речи у највише случајева није ни потребито, јер се акценат у појединим речима налази на одређеном слогу. За крајеве западно од средине Вардара обухватајући на истоку Скопље и Велес, за тим Прилеп и Битољ, па на запад све до албанске границе вреди, као што је познато, ово правило:

У одвојеним речима речи од два или три слога имају акценат на почетном слогу. У речи, које имају више од три слога, акценат је на трећем слогу од свршетка. При томе се члан рачуна као део речи. Од овог правила има мало изузетака. Самогласници су обично кратки, док је у нас у правилном књижевном изговору од прилике пети део самогласника дуг. У неким дијалектима у јужној Србији има више дугих самогласника а у неким мање, а и говоре се негде у једним облицима или речима а негде у другим. Тако на пр:

а) према Д. Матову³ у велешком говору самогласник је увек дуг у првом лицу множине у имперфекту и аористу испред наставка -ме, на пр.: *па́днѧме*, *довѧ́ѧме* (а место -ах). Тако је и *бѧ* = *бѧхъ*, и „*па́днѧ* (или *паднав*, *паднаф*) и т. д.“ Каже се и *ла́ни*.

б) О дугим самогласницима у прилепском говору види у чланку Д. Мирчева.⁴ И ако сам ја био у Прилепу само неколика дана, доста поуздано могу да

¹ М. Сборникъ IV/II, 1891, стр. 44.

² О акценту види особито чланак Дримколова, Сборникъ Минист. IX, 1893, стр. 391—408.

³ Сборникъ Минист. VII/I (1892), стр. 452. Према Б. Цоневу (Мин. Сбор. XIX, 1903: Къмъ историята на български езикъ, стр. 23) чини се да је у Штипу самогласник дуг у 1 и 2 лицу множине и имперфекта и аориста испред наставка -ме, -те.

⁴ Сборникъ Минист. XX (1904): Български по прилепския говоръ, стр. 32.

тврдим да у прилепском говору има више дугих самогласника него што се то види из чланка Д. Мирчева.

в) дуге самогласнике у охридском говору спомиње В. Облак,¹ затим Марија Јакимова у чланку, који ћу после поменути, на стр. 231, 236, 240, 243, 253. На 231 страни каже она „ти дуги самогласници нису ништа друго него несажети самогласници, по што је испао неки сугласник“, али њезини примери говоре против тога, а за тим и тврђење на стр. 253: „-ѐт (сажети облик).“

г) О дугим самогласцима у Струмици и у Пехчеву говори Б. Цонев, Мин. Сбор. XIX, 1903, Къмъ историята на български езикъ. стр. 55.

Нешто о делима која раде о дијалектима у данашњој јужној Србији.

1) У нас се Срба мало радило о овој ствари. Имамо свега два већа рада: а) Стојан Новаковић, *ђ* и *ћ* у македонским народним дијалектима (Глас српске краљ. академије XII, 1889, 53 стране); б) Mih. Vukčević, *Jezik u Kerečkom, s udiljnim obzirom na orće macedonisme.* (Rad jugosl. akademije 145, 1901, стр. 105—157). Оба су рада не гледајући на мање недостатке добро израђена. О расправи Стојана Новаковића да поменем овде две белешке: На 4 страни говори о дијалекту, кога он назива „*велеско-прилепским*“ и каже: „Изгледа да се тај говор, може бити с врло малим модификацијама, простира до краја јужних граница словенскога насељења у долини Вардара и западно од ње, али о томе немамо потребних поузданих података“. Данас знамо да је то нагађање погрешно. На 7 стр. пише Ст. Новаковић: „Осим тога сматрам да је Кондовихев прилепски дијалекат потпуно једнак с говором, на коме је, под именом велескога штампано више народних песама, и да се он шири на запад до дибранско-охридских предела, а на југ да иде готово до Костура и Кукуша, колико се може видети по ређим македонским народним песамама, код којих је забележено с кога су краја“. Овде није истинита тврдња да је прилепски говор „потпуно једнак“ с велешким. Разлика има доста, на пр. у прилепском говору² старословенско лъ (лъ) између сугласника = *ол: волк, волна* и т. д. (у речи *сонце* отпало је *л*), а у велешком се говору обично каже: *вѣк, жѣто, жѣчка, сѣнце* и т. д. (у неким се речима говори и глас *л*, за тим се каже *јабоко*, а према М. Сборнику V/3, 171, бел. 2: *јабоко* и *јабѣко*). Реч *Бугарин* и речи од исте основе и у прилепском и у велешком говору јесу изузеци. За тим у велешком се говору каже *синови, волови* и т. д. а у прилепском *в* испада те се каже *синои, волои* или обично *синој, волој* (два слога).

Од мањих чланака да споменим чланак Ј. Живановића у књизи „О српском језику, Н. Сад, 1888, стр. 221—229“ (Новаковић стр. 4) о дебарском говору према збирци дебарских песама, које је објавио И. Јастребов (Обычан и пѣсни турецкихъ Сербовъ. С. Петербургъ 1886).

2) У Бугарској се више радило него код нас, али су ти радови обично рђавији. Ево повећих радова који раде о говорима у јужној Србији, у колико су ми познати:

а) Е. Каранов, М. Сборникъ IV/I (1891) стр. 314—19, то јест свега нешто више од пет страна (ту се говори о кратовском говору у расправи: „Материали по Етнографията на нѣкој мѣстности вѣ сѣверна Македония, които сѣ смежни съ България и Сърбия“). На 314 страни бр. 2 каже да је у речи „бѣзел (растение)“ остало слово *ж* (т. ј. без промене)! На 315 страни бр. 4 пише да *ѣ* „мало кад постаје *ој*, на пр. *грозѣ, поју, лој*“ (!). б) И. А. Шандаров, Бѣлѣшки по фонетиката на щипския говоръ: М. Сборникъ XI/I, 1894, стр. 586—90. О замени гласа *ж* у штипском говору и о приказивању те замене види код штипскога говора. Раније је Д. Матов³ ово тврдио о штипском говору: „У овом говору *ѣр, рѣ* међу сугласницима или на почетку речи испред сугласника „звуче“ као и у другим средњозападним бугарским говорима, с врло

¹ Macedonische Studien (1896) стр. 86, § 131.

² М. Сборникъ XX/I (1904), Д. Мирчев, стр. 6.

³ М. Сборникъ VII, 1892, стр. 474 код речи *Раскрсница*.

слабим њ после *р*, као у српском језику“. П. А. Чачаров¹ пише у штипском говору *рж* и *жр* и то у истим речима на пр. дрѣво М. Сб. III, бр. 96, 689, дрѣво бр. 163, 417, 593, пѣрс III, 82, пѣрсто III, 208, прѣс III, 571, прѣсти, III 301, 383, а по Шандарову² се у штипском говору говори „постојано ѣр“ у корену, а и у речима као *рѣа ѣ* је испред *р*. Ова супротна тврђења и различно писање показују да се глас ѣ не говори ни *испред р* ни *после р*.

в) Е. Спространов, По говора на градъ Охридъ: М. Сборникъ XVIII/I, 1901, стр. 524—44. На 529 страни каже г. Е. Спространов: „*ѣ = о*: зѣмоска, лѣтоска, пролетоска, свѣнец, свѣнче, свѣнци, кнѣчко, кнѣчка (тѣнко, тѣнка)“; дакле је у свима овим речима глас *о* постао од танкога јера (ѣ)! На 532 стр. бр. 4 каже г. Спространов „*лѣ, лѣ — ло*: глобоко, Глобочина, Глобочица (мѣсностъ), глобинъ“. Овде је *о* од *ѣ* (старословенски *глагокъ*), а није *лѣ, лѣ — ло*. На страни 527 каже да је реч *пређе* постала од „прѣжде“! На стр. 524 помиње „небнитѣ сѣгласни букви *л, н* вѣ говора на гр. Охридъ сѣ меки и твѣди!“ Одавде се види да г. Спространов слабо стоји с науком о језику. После ћу поменути неке друге недостатке.

г) Д. Мирчев, Бѣлѣжки по прилѣпския говоръ: М. Сборникъ XX/I, 1904, стр. 1—40. Неке ћу недостатке ове расправе поменути говорећи о прилепском говору. Поред свих недостатака ово је понајбољи познати ми чланак, који је објављен у Бугарској и који говори о једном говору у данашњој јужној Србији.

д) Марко Григоров, Говорѣтъ на малорѣканцитѣ (мияци) вѣ Дебѣрско: Извѣстия на семинара по славянска филология при Университета вѣ София за 1906 и 1907 г., књига II (Софија 1907) стр. 201—304. У истој II књизи стр. 445—470 изишао је чланак истога Марка Григорова, Критиченъ прѣгледъ на обнародванитѣ материали на малорѣканския (миячки) говоръ. Мени су оба ова рада позната из III књиге исте збирке стр. 678.

ђ) Марија Јакова, Охридскиятъ говоръ: Извѣстия на семинара по славянска филология при университета вѣ София, књига III (1908—1910 год.), Софија 1911, стр. 223—256. — Марија Јакова и Спространов у поменутом чланку слажу се да помињући охридске примере у којима је *ѣ = у* и прасловенски или новији скуп *шј = ѣ* треба изоставити *веѣину* или од прилике половину оних примера који су већ познати из грађе објављене у министарском Сборнику I—XVII и у Шапкарева, Сборникъ II/8 (1892), стр. 29—231. Спространов је изоставио *веѣину* и оних примера у којима је православенски или новији скуп гласова *дј = ѣ*. Доказе за ово поменућу после. — Иначе у овој расправи има знатних погрешака на пр. није истина оно што се на 235 страни каже о „редукцији“ гласа *о*. Правила њезина о „редукцији“ гласа *а* на страни 234—5 нити се потпуно слажу с њезиним примерима нити са примерима у Спространова на 527 стр. Поред тога она каже да се у Охриду говори магаре (стр. 235) маѣрица (стр. 234), а Спространов тврди да се говори (мѣѣрето, мѣѣрица (стр. 527), где има и више других разлика. — Неке ћу погрешке у раду Марије Јакове поменути говорећи о охридском говору (Глава VI) а овде да споменем да њезино правило (стр. 244) „*ш* се губи на свршетку речи“ није истинито, јер против њега говоре примери на стр. 237, 238, 242 и т. д. Ако су поуздани примери кѣрст (стр. 237) и пѣрст (стр. 238), онда то правила не би било истинито ни за скуп гласова *шт* на крају речи.

е) Маѣни чланци и белешке: Неколико белешака о велешком говору уз неке велешке песме при дну стране: Период. Списание III, Срѣдецъ 1882, стр. 180—89. Неколико белешака о кратовском говору од Е. Каранова: Период. Списание, V, Срѣдецъ 1883, стр. 122—23. У Извѣстия на семинара по славянска филология при университета вѣ София, књига III (за 1908—1910), Софија, 1911, стр. 643 помињу се још белешке о кумановском говору (Сол. Књижици кн. I, стр. 41, белешка), о *штипском* (Сол. Књижици кн. IV—VII, 202—207), и о

¹ На пр.: М. Сборникъ III/III, 1890, стр. 246—63.

² М. Сборникъ XI/I 1894, стр. 588—9.

ресенском („По говорѣшъ въ Ръсенско. Сол. Книж. кн. III, 266—272“). Види још неколико бележака о говору битолскога села „Църско“ у М. Сборнику XIX/II, 1903: Материали, други чланак, стр. I—III. У овом чланку од Е. Спространова има знатних погрешака.

ж) Од туђих писаца да поменем: Н. Тихова, Очеркъ грамматики западно-болгарскога нарѣчја по Сборнику болгарскихъ пѣсень В. В. Качановскога (Казань 1891) и Л. Мазинга, Zur Laut- und Akzentlehre der macedoslavischen Dialekte. Ein Beitrag zur Kritik derselben (1891). За тим: В. Облак, Приносъ къмъ българската граматика: М. Сборникъ XI/I, 1894, 517—81; Einige Capitel aus der bulgarischen Grammatik: Archiv für slavische Philologie XVII, 1895, стр. 129—185 и 430—477. — Macedonische Studien: Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1896 (Band 134, VIII Abh.). Један се део ове последње расправе може корисно употребити само кад се употреби и моја оцена: Белешке о расправи В. Облака, Macedonische Studien: Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Македоније (Срем. Карловци 1922, стр. 87—96). — Само ми је по имену позната књига: А. М. Селищев, Очерки по македонској диалектологији, I, Казань 1918, (284 стране).

Белешка. И у неким другим радовима о српском и о бугарском језику има бележака о говорима у јужној Србији, на пр. код нас у неким радовима професора А. Белића, у Бугара особито у радовима Б. Цонева. При изучавању говора у јужној Србији могу се корисно употребити и чланци или расправе о суседним говорима, на пр. за источни део јужне Србије могу се употребити за поређење ови радови: Хр. П. Стоилов, Горно-Джумайски говоръ: М. Сборникъ XX, 1904, стр. 1—33. Јордан Захаријев, Кюстендилско крайце (Говоръ): М. Сборникъ XXXII, 1918, стр. 176—205. (Види још: Јордан Иванов, Критични бѣлѣжки по фонетиката на кюстендилския говоръ: М. Сборникъ X, 1894, стр. 345—61).

Словенска лингвистика и дијалекти у јужној Србији.

Поменућу неколико примера о беди у словенској лингвистици при истраживању говора у јужној Србији, тако да читалац види да је овде потребно истраживати и оно што је раније истраживано.

а) 1881 године М. Дринов¹ казавши три погрешна правила о замени старословенскога гласа ж у Кратову, у Скопљу и Велесу, за тим у Струмици (види крај VI. главе) — говори о замени истога гласа гласом у у Македонији тако да се у свему томе види очевидна намера да сакрије истину.

б) 1891 године каже Б. Цонев² да I-о лице једине садашњег времена нема гласа -м на свршетку у велешком крају и упућује на ове изворе „Велешко: М. Сб. II 214, III 217; Бр. П. Сп. IX и X 95 (белешка)“. Али кад знамо да се у Велесу и у околини говори у том лицу на пр.: *плешам, судам, гледам* и т. д., онда је очевидно да је језик у тим изворима покварен, а белешка погрешна.

в) 1901 године казује Б. Цонев³ пет правила за средњомакедонске говоре, у које броји и штипски. Од тих пет правила за штипски говор чини се да је прво правило истинито, друго је и треће од чести, а четврто и пето потпуно погрешно.

г) 1903 године приказао је Б. Цонев⁴ на карти неке границе „бугарских“ дијалеката. Тако на пр. западна граница дијалекта *штп-*, *жд-* (праслов. *штј*, *дј*) пресеца реку Вардар мало северније од града Ђевђелије, али то није истина, јер се у долини Вардара од извора до ушћа говоре дијалекти у којима пра-

¹ Archiv für slavische Philologie V (1881) стр. 376.

² Сборникъ Минист. IV/2 (1891) стр. 5.

³ Сборникъ Минист. XVIII/1 (1901) стр. 420.

⁴ Сборникъ Минист. XIX (1903).

словенске (а и новије) гласове *шј, дј* замењују гласови *ћ, ђ* или *гошово без изузетка* или у *великој већини случајева* (било да се *ћ, ђ* изговарају као у српском књижевном језику или слично). За северозападну околину Солуна то је било и раније познато из књиге В. Облака¹. За околину Ђевђелије могу према своме изучавању *поуздано тврдити* да је Цоневљево мишљење приказано на поменутој карти погрешно.

ПРВА ГЛАВА

А) Замена старословенскога гласа *ж* у Скопљу.

Познато ми је да је незгодно говорити о говору некога већег града у ком живи велики број становника, који су родом из различних крајева, али се ипак може говорити о говору оних људи, који су родом Скопљанци, особито ако су им и родитељи Скопљанци и у којих говор није измењен према српском књижевном језику.

У том се смислу може говорити о скопљанском говору, у ком се место старословенскога гласа *ж* у основи говори у: *бубрек* (множ. бубреци) *набубрен* (грах у води, кисео хлеб и т. д.), *врућ, врућина, гулуб, гулубица, груб* (ружан), *огрубе, груди, гука* (3 sing.: голуб), *гуска, гушче, гус, -ша, -то*, (на пр. трава), *друсам* (тресем се на пр. играјући, јашући: место *шрусам*) *дуб, дуби* (т.ј. стоји дете) он се *надул, зуб, клушче, кудела, кус* (кратак), да *скусам, -иш, кућа, кућник, кућница, покућнина, лукав* (човек, лисица), *мудро, муж, мушко, мука, мучам, -иш, мученик, мушам, -иш, мућук* (т. ј. мућак), *недугав* (као инвалид, узет, сакат), *облук* (у самара спреда једноставно дрво, које личи на слово п, које је при дну шире **П**), *обруч, оруже, паужина* (т. ј. паучина), *попруг* (као колан у самара), *се пружам, -иш, прущ, пручка, пудам, -иш, пукало* (детења играчка за пуцање), *пукам* (-цам из пушке), да *пукнам* (на пр. из пушке), *пупка* (пупољак), *напупило* (на пр. дрво), *пуш, пушугам, руб*, да *порубам, -иш, рука, рукав, рукавица, порука*, да *поручам, -иш, ручник* (за јело: *serviette*), *скуден и оскуден, спрук* (цвећа, лука), *ше наступиф* (као: згазих те), *преступи* (место, и у пренесеном смислу закон), *субоша, сугреб* (болест на кожи као бубуљице), *суд* (*vas u tribunal*), *судам, -иш, судба, судија, шруба* (на пр. платна), *шрудна жена, шруд* (1, за кресање огња, 2, што се меће у кандило да гори), *шуга, шужен, -жна, -о, шужам, -иш* (на пр. за мртацем) *шуп, испупам, -иш, шупан* (бубањ), *шупаница* (песница), *јуже* (уже), *јузел* (узао, чвор), *ушка* (нека птица), *јушок* (жтџк = потка), *унушра* (на питање где? и куда?), *чубрица* (нека трава), ми *шчукна* од глава (шчукна = нестане, ишчезну). — Говори се у и а у речима: *гусеница* и *гасеница, купина* и *капина*, и а у речи да *канеш*.

О замени старословенског гласа *ж* у основи или у наставку треба додати још ове напомене:

1) У јужној Србији облици за реч *голуб* постали су од облика *гџлџџь*, за који нема потврде и који је постао изједначавањем самогласника од (старословенскога облика) *гџлџџь*. Тако се говори а) *гулуб* (т. ј. *ж = у*) у Скопљу и према М. Сб. VIII, 411 и X, 124, бр. 57 и у Штипу, б) *галаб* (т. ј. *ж = а*) на пр. у Велесу, в) *гулаб* на пр. у Прилепу биће да је постао мешањем облика *гулуб* и *галаб*, г) од истога је облика постала и бугарска реч *гџлџк* (често се пише *гџлџџь*).

2) О речи *бубрег*: Даничић је у Rječniku jugosl. akad. I (1880—82) стр. 701 б тврдио да је у речи *бубрег* иста основа која и у речима *буба, бубањ, бубаши*. Налико је и старије мишљење Фр. Миклошића, Vergl. Gramm. II (1875) стр. 282, где помиње наставак „егъ, ёгъ“ у овој речи и Vergl. Gramm. I (1879, 2^о изд.), стр. 94, где каже: „Чини се да *вѣврѣгъ* припада истом корену *вѣжъ*, према томе *бѣбрѣгъ*“..., али 1886 године каже (Etymolog. Wörterbuch, стр.

¹ Macedonische Studien (1896) стр. 58, 59, 60.

236) да је реч *бубрег* дошла из турског језика (турски: „bübrek“). Према Миклошићу (Türk. El. I, 270) каже и Бернекер (Slav. Etymolog. Wörterbuch I, 1908—13, стр. 96) да је реч *бубрег* дошла из турског језика у словенске. Ни Миклошић ни Бернекер не казују никаквих разлога за своје тврдње, јер је ова реч као и неке друге могла доћи из словенских језика у турски. Не може се сматрати као разлог за такво мишљење то што реч *бубрег* говоре само Руси и јужни Словени (Срби, Хрвати, Словенци и Бугари), јер има и других словенских речи које се говоре само у неколика словенска језика. Знатнији је разлог за такво мишљење то што има врло мало речи (или их готово и нема) у Словена с наставком -ег (-ѣгъ). Чини се да су разлози који говоре за то да је *бубрек* реч словенска јачи: 1, негдашњи глас ж у првом слогу правилно је замењен гласом у у Срба и Хрвата *бубрег* (у икаваца *бубриг*), гласом о у Словенаца *бобрег* (поред тога у Плетершника *бумбрег* и *бубрег*), у Бугара „бѣбрек“ [„бѣбрѣк (Цанков)“ по Бернекеру, Et. Wb.]. 2, други би разлог био што се од исте основе говоре у Срба речи *бубало* (=бубрек), која је без сумње народна реч, и реч *бубац* (желудац у живине, који се због сличности с овчијим и говеђим бубрегом зове *бубрегом* ни пр. у Кореници). 3, пореди још *набубриши* (на пр. пасуљ у лонцу) и чешки глагол *bubřeti, bubřiti, schwellen*). Овај се глагол *набубриши* тешко може одвојити од речи *бубрег*.

3) У скопљанској речи *пајак* (=паук) *ја* није постало од љ него од ља, које је у скопљанском говору обично = *ја* на пр. у речима *јазик, јаштва, јачмен* и т. д. За гласове љ у овој речи има иначе потврде, испор. *пањчина* у споменику XII века¹ и у Словенаца *пајек* (и пајенк) поред *павок, пајок*; у Велесу М. Сб. VII, 127, бр. 69 (двапут) *паек* поред *пајак* у М. Сб. X, 197, бр. 34.

4) О гласу а у наставку или свршетку неких глаголских облика: а) У облицима 1-га лица садашњег времена као што су *судам* (судиш и т. д.), *плешам* (плетеш и т. д.) глас а биће да је дошао из облика *дамъ, имамъ*. б) У облицима 3-га лица множине садашњег времена као што су *судах, плешах* и т. д. глас је а постао од ѡ после гласа ј т. ј. *ја* = ѡ у облицима као што су *броје, кроје* (-е=ѡгъ) и т. д., па је аналогија те облике раширила. Ако је у овом говору негда скуп ѡ прешао у ѡ, то је могло још појачати снагу аналогije. в) У наставку *на* (=старословенском *нѡ*) глас је а по свој прилици дошао из трајних глаголских облика с истом основом, испореди: бегал и побегнал, викал и викнал, гледал и погледнал, гукал и гукнал (голуб', дигал и дигнал, дрпал и дрпнал, капало и капнало, мјаукала и мјаукнала (мачка), пађало и паднало, пукал и пукнал, ритал и ритнал (коњ, дете), сркал и сркнал, тргал и тргнал, шмркал и шмркнал и т. д. Оваком тумачењу иде у прилог и то што се у Галичнику говори готово без изузетка о или у место ж у основи али је ѡж=на. Види главу VI. г) Није познато, како је постало -а у 3-ћем лицу множине имперфекта и аориста на пр. осудива, рекова, али по свој прилици није постало од ж. Треће лице множине тих облика свршује се у старом словенском језику на -хж (имперфекат) и на -шѡ [каткад на -сѡ (аорист)]. Место -шѡ налази се у старијим споменицима -ша „8601ша Струм. окт., събраша Тројан пр.“². Према томе свршетак (в)а могао је постати мешањем свршетка -хж са свршетком -ша (-шѡ).

Б) Белешке из историје питања о замени старословенског гласа ж у Скопљу.

1) 1881 каже бугарски писац М. Дринов³ (професор универзитета у Русији): „Северни македонски дијалекти (у Велесу, Скопљу, Ћустендилу и др.). Овде је ж увек једнако а“ („Die nordmacedonischen Mundarten in Veles, Skopje Köstendil u. a.). Hier ist ж immer gleich а“ и додаје примере „мадро, маж, даб“.

¹ Fr. Miklosich, Lexicon Palaeoslov. (1862-5) стр. 559. Словеначке се речи налазе и у Плетершника.

² Облак, М. Сборникъ XI/I, 1894, стр. 547.

³ Archiv für slavische Philologie V (1881) стр. 375.

2) 1890 године тврди К. А. Шапкаров¹ да је у Скопљанском крају старословенски глас *ж* = у. Ево његових речи: „Могао сам да дознам доста поуздано да је у скопљанском, кратовском, кумановском и паланачком крају велики јус (*ж*) заиста прешао у у али није „безусловно“ и у облицима као и у *корену*, него само у *корену*, а мало кад у облицима и то у заменици трећег лица женскога рода а каткада и у глагола. Тако на пр. кажу: *мука, рука, шуга, груди, муж, јуже, шупан* итд., али не у акузативу: *муку, тугу, руку, жену, главу* и т. д. него је увек акузатив једнак с номинативом.“

3) 1891 године помиње А. Калина² у својој „Студији“ из историје бугарскога језика ове скопљанске речи с гласом у место старословенскога *ж*: *мука, муж, скупо, пут, мудрос, казвут* (а у селу Нересима: *даб, пат*). Ово је према мојим белешкама из тога дела, које ми сад није при руци.

4) 1892 каже Д. Матов³ да је глас *о* у слогу *но* у речи *сланошток* могао доћи из дебарскога говора у велешки „као што је у много других случајева глас у место *ж* дошао из скопљанских говора (*кућа, гуска*)“.

5) 1894 године каже В. Облак⁴: „Таквим говорима, који имају без изузетка или понајвише у место *ж*, припадају трнски, брезнички, царибродски и ломски. Исто тако и у кратовском и у кумановском говору у је обична замена гласа *ж*“. За тим каже на истој страни: „У другим македонским и западнобугарским говорима ређе се јавља у место *ж*, и то само у неколико речи. Према редовним заменама *џ, а, о* то су само изузеци.“ Слично је томе и оно што је казао 1895 године.⁵ Према томе треба мислити да је у Скопљу *ж* = *а*.

6) 1903 године пише Б. Цонев⁶: „говор прилепски (заједно с Велесом, Битољем, Кичевом и Скопљем) *ж* = *а*.“

7) 1913 године тврди П. Лавров⁷ (ова је тврдња објављена 1915 године): „Свуда у Скопљу, у Куманову, у Старом Нагоричу носни гласови изговарају се као у (*ју*).“

Најпре је дакле М. Дринов већ 1881 године измислио погрешно правило о замени старословенскога гласа *ж* у Скопљу. И ако је К. А. Шапкаров 1890 године правилно тврдио да је у скопљанском крају *Ж* у *корену* = у, и ако А. Калина 1891 године помиње неколико примера из скопљанскога говора у којима је *ж* = у, и ако Д. Матов тврди 1892 године да је из скопљанских говора дошло много речи у велешки говор у којима је *ж* = у, ипак 1894 године (а слично томе и 1895 године) Облак пише да је у кратовском и кумановском говору *ж* обично = у; а у другим македонским и западнобугарским говорима ређе се јавља у место *ж* и да је то само изузетак, а Цонев и 1903 године тврди да је у Скопљу *ж* = *а*!

ДРУГА ГЛАВА

О замени старословенскога гласа *ж* и *о* и неким другим особинама кратовскога говора.

А) И ако је ова ствар у главном позната, проговорићу о њој нешто и за то да набројим што потпуније примере и да поменем неке погрешке. У

¹ Сборникъ Минист., Софија II/I (1890) стр. 335.

² Studyja .... I (1891) стр. 223.

³ Сборникъ минист., Софија VII/I (1892) стр. 476.

⁴ Сборникъ минист., Софија XI/I (1894) стр. 533.

⁵ Archiv für slavische Philologie, XVII (1895) стр. 138—9.

⁶ Къмъ историята на български езикъ стр. 136: Сборникъ минист. XIX/I (1903). Исповеди и XVIII/I (1901) стр. 419.

⁷ Види у мојој књизи: Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Македоније (1922) стр. 64.

Кратову¹ се говоре ове речи с гласом у = ж у основи: буба, бубрек, набубрен, врућ, врућина, груб (ружан), огрубеу (= -бео), голуб, груди, гужвам, гузица, гусеница, гуска, надул се, зуб, клупче, куде (од куде си?, свакуде), кудела, кукол, купина, кус-а-о (кратак), да куснемо, кутњак (кутњи зуб), кућа, кућник, кућница, покућнина, мудро, мудрос, муж, мушко, мука, мучу (мучим), мученик, мутна вода, муту (на пр. воду), обруч, одовуд, одонуд, отуд, оруж(ј)е, павук (паук), павучина, пружам, прут, пручка, пудар, пуду (= пудим, терам¹, пукам, да пукнемо, пупък, пупка (пупољак), пут, путујемо, путник, руб, порубу, рука, рукав, рукавица, да поручу, скуп, -а, -о, скупоћа, струк (на пр. празилука), ступам, субота, сугреби (болест на кожи), суд (vas и tribunal), судба (суђење), судија, суду (= судим), сучка (суха грана), труба (на пр. платна), труд (за кресање ватре, за кандило), туга, тужно, туп, отупеу, тупан (бубањ), тупаница (песница), (х)оћу, нећу, углен, јуже, узео и узљ? (узао, чвор), утка, утак (потка у ткању), унутра, ухни (= дуни, испор. жхати), шчукна ми од глава. — На свршетку речи глас се у место ж говори у акузативу једине у властитих имена и у речи за родбину (у женском роду) на пр. Марију, Стојну, Елену, мајку, сестру (Каранов, Сборникъ Мин. IV/I, 1891, стр. 314) и у првом лицу садашњег времена, на пр. седу, ору, (х)оду и т. д. (Каранов, на истом месту).

Белешка 1. Каже се да биду (будем) према облицима као: била, било и т. д. Није истина да се у Кратову говори *рака* (поред *рука*), као што тврди Облак (Сборникъ Мин. XI/I, 1894, стр. 533), а то је он могао да научи од Кратовца Каранова (Сборникъ Мин. IV/I, 1891, стр. 314).

Белешка 2. Глас *а* место ж говори се 1) у облику *са* [(је)су, *sunt*], што је постало према неком другом глаголском облику (испор. плетеа и т. д.) 2) наставка *нж* = *на* на пр. паднала. 3) 3-ће лице множине за прошлост свршује се на *-а*. Оба ова случаја треба по свој прилици тумачити као што сам казао за исте облике у скопљанском говору.

Белешка 3. Речи „Бжз“ и „бжзел“ које спомиње Каранов на поменутом месту (стр. 314), не иду овамо, а што ту каже за реч *бумбар* и за облике *нума*, *нум*, то је погрешно.

Б) *Нешто из историје овога пишања*. 1) 1881 године каже бугарски писац М. Дринов²: „Овом скупу припадају и дијалекти сер(ес)ки (у јужној Македонији) и кратовски (у северној Македонији); у њима се изговара само *џ* каткад мукло (нејасно, *dumpf*), каткад као чисто *а* или *о*, а место ж увек се говори *а*. Одличне огледе (језика) ових дијалеката објавио је Каранов у Периодическо списание, св. 11—12“ („Zu dieser Gruppe gehören auch die Mundarten von Seres (im südlichen Macedonien) und Kratovo (im nördlichen Macedonien), in diesen wird nur *џ* zuweilen *dumpf*, zuweilen wie reines *а* oder *о* ausgesprochen, während *ж* immer durch *а* vertreten wird. Ausgezeichnete Sprachproben dieser Mundarten gab Karanov in Periodičesko spisanije Heft 11—12 heraus“). Видели смо да ово није истина што М. Дринов каже о кратовском говору. Али он спомиње „одличне огледе“ кратовскога говора, које је објавио Каранов. Овде могу бити два случаја а) М. Дринов није ни видео или није читао те огледе за које каже да су *одлични*, јер се из њих добро види да његово правило није *испирнишо*, б) Дринов је читао те „одличне“ огледе па је хотимице или нехотице казао оно што у њима *не стоји*.

2) 1890 године казао је доста правилно своје мишљење о замени старословенскога гласа ж у Кратову К. А. Шапкаров³. Само није истина да је тамо акузатив увек једнак с номинативом.⁴

¹ Ове ми је речи казао Кратовац професор Стеван Симић, директор охридске гимназије, за тим једна ученица учитељске школе у Скопљу, родом из Кратова. Овде су помнуте речи, у којима се њих двоје слажу.

² Archiv für slavische Philologie V (1881) стр. 374.

³ М. Сборникъ II/I (1890), стр. 335.

⁴ М. Сборникъ IV/I (1891) стр. 314.

3) 1891 казао је Кратовац Каранов¹ изуzeвши неке погрешке доста правилно, како се замењује старословенски глас ж у кратовском говору.

4) 1894 године казао је и В. Облак² доста правилно мишљење о замени поменутога гласа ж у Кратову, а тако и 1895 године.³

5) 1901 године поменуо је добро замену поменутога гласа ж у Кратову у корену речи („въ корений срички“) бугарски филолог Б. Цонев.⁴

6) 1912 године приказао је В. Вондрак погрешно замену овога гласа ж у Кратову и ако је пре њега више писаца ову ствар у главном правилно приказало. (Види код Штипа 1912 годину).

В) 1901 године каже бугарски филолог Б. Цонев⁵ ово о кратовском и о другим сродним говорима: „И ако ти говори употребљавају тако редовно *ћ*, *ђ*“ место *тј* — *дј* и ако имају изједначене (гласове) *ъ* — *ь* и у место *ж* (али не свуда), они су ипак *бугарски* а не *српски*, за то што према те три српске особине имају много других бугарских; тако на пр. *ръ* и *лъ* *нису* „вокализирани“, него се изговарају као *ѣр*, *лѣ* и само после уснених сугласника *лъ* је „вокализирано“ у у: *вук*, *вуна*, али: *гљѣшам*, *дљѣго*, *клѣцам*; па и *ж* поред у гласи и *а*: *орѣа*, *паднѣа* (орѣхѣ, паднѣхѣ); осим тога у њих нема усненог („лабијалног“) *л*, а и акценат им је исто тако опћи бугарски. А што се тиче облика у њих нема *ничега српскога*, за то што у њих нема *падежа*, *нема инфинитива*, а има *члан*: измузи ли *кравушу*, напои *кѣњатога*.“ Ево мојих напомена уз ово место: 1) Г. је Цонев заборавио да овде спомене српски скуп гласова *ѣр* од старијега *ѣр* у кратовском говору, и ако је раније⁷ писао „купчината *ѣръ* (срѣбски *ѣр*).“ Према томе имамо *шј* = *ћ*, *дј* = *ђ*, изједначавање *јерова*, *ѣ* = у, *ѣр* = *ѣр* — т.ј. *ѣш особина у гласовима* или особина првога реда. Требало је још поменути губитак гласа *х* као у већице Срба, затим мишљење В. Јагића⁸ где помиње „прави српски изговор (гласа) *ѣ* као *е* (нема *ѣа* или *ѣа*)“ [„die echt serbische Aussprache des *ѣ* als *е* (kein *ѣа*, oder *ѣа*)“] у Македонији, и ако се г. Цонев с тим не слаже.

2) а) Место старословенског *ръ* (*рь*) између сугласника писао је 1876 године Кратовац Е. Каранов⁹ у неким кратовским песмама само *р*, на пр. црква стр. 172, црвено стр. 172, брго 173 (двапут), крв 174, црноока, -о 175, 176, затрнило 176 (двапут) итд. Доцније је исти Каранов¹⁰ дисао *ѣр* и *ръ*. — б) 1884 године тврди К. Јиречак за „самогласно *р* и *л*“: „На западу они се говоре особито у софијском, трнском, ђустендилском, кратовском, велешком крају и т. д.“ — в) И ја сам чуо, истина од школованих Кратоваца, само *р* као у српском књижевном језику, на пр. *ѣрн*, *ѣрвен* и т. д.

3) Није истина да је *лъ* „само после уснених сугласника = у, а то је било и раније познато, види на пр. у Е. Каранова¹¹ жут стр. 170 (двапут), 177 (трипут) и М. Сбор. IV/I (1891), стр. 315: жут. Исто и у Калине I, 272, и Облака.¹² Ево речи у којима се старо *лъ* између сугласника у Кратову изговара у: *бѣа*, *вук*, *вѣна*, *вѣнен*, *жут*, *жѣтѣца* (болест), *жѣтинкав* (жућкаст), *пожѣтѣло*, *јабука*, *кук* (у тела), *промукуна* (= -ао), *муѣа*, *муземо*, *пужѣлка*, *испѣзнѣ ми се*, *пѣзгам се* (пѣзам се), *пун*, (на)пѣуниу. Говоре се и речи Бугарин, Бугарка, Бугарче, али се не зна, је ли то домаћи облик, који би према поменутиим речима био пра-

¹ М. Сборникъ IV/I (1891) стр. 314.

² М. Сборникъ XI/I (1894) стр. 533.

³ Archiv für slavische Philologie, 17 (1895) стр. 139.

⁴ Сборникъ Минист. 18/I (1901) стр. 419.

⁵ Сборникъ XVIII/I (1901) стр. 422, белешка 1.

⁶ Г. Цонев пише *к-г* с акценатским знаком изнад слова.

⁷ Мин. Сборникъ IV/I (1891), стр. 503, испореди и XIX/I (Кѣмъ историята на български езикъ) стр. 78.

⁸ Archiv für slavische Philologie, XIII (1891) стр. 137.

⁹ Период. Списание, Браила XI—XII (1876).

¹⁰ Период. Списание (Срѣдецъ, VIII, 1884) стр. 82-3, испореди и М. Сбор. XI/I (1894) стр. 570.

¹¹ Период. Списание, Браила XI—XII (1876).

¹² Archiv für slavische Philologie, XVII (1895) стр. 442.

вилан, или је дошао са стране, као што је без сумње дошао у велешки, прилепски, битолски, охридски, лерински, ђевђелијски крај и т. д. Каже се *жлѹчка* (= жуч и жуванце) и *длибок* (= дубок). Остале речи види у М. Сбор. IV/I (1891) стр. 315. Дакле је у *већине* речи старословенско лъ (лъ) између сугласника = у као у српском књижевном језику, и у Кратову нема готово ни једне речи за коју би вредело правило, које је г. Б. Цонев утврдио за ловечки говор (М. Сбор. IV/I, 1891, стр. 502).

4) Уснога л нема нигде у Словена у обичном говору, за то та тврдња г. Цонева нема смисла.

5) Да је поменуто правило о акценту у кратовском говору за глаголске облике погрешно, могао је г. Цонев дознати из расправе А. Лескина, *Archiv für slavische Philologie*, XXI, 1899, стр. 3 и 7, 9, 10. Али то правило г. Цонева не вреди ни за именице, јер за кратовски говор вреди ово правило: У именица средњега и женскога рода, које су негда имале акценат на последњем слогу, помакнут је тај акценат на претпоследњи слог као у српском књижевном језику. Ове именице обично имају два или три слога, тако да је у именица од два слога акценат на почетном слогу. Ево примера: перо, село, чело, вртено (вретено), рашето, — вино, врата, гнездо, јајце, јуже, крило, лице, млеко, грање, руно, уста, црево — буа, вода, глоба, гора, деца, жела, жена, земља, змија, зора, игра, коза, коса, лоза, лџа, међа, мора, муа, мьска, нога, пчела, рђа, роса, свећа, слџа, смола (соа или сова), судба, ћерка (чоа) — белина, брзина, висина, врућина, дебелина, дљжина, јарина, кртина, лутина, планина, ситнина, средина, тежина, тишина, црнина, ширина; слобода; црница (дуд); скупоћа — (ефтиноћа), киселина, нечистоћа — беда, брада, буна, вада (од реке одвојен поток), врба, глава, греда, душа, ела (јела), звезда, зима, јува (од купуса), крма (за стоку), леја, лећа, муња, пета (у ноге), плата, река, руда, рука, свила, свиња, слана, слуга, снага, среда, срна, страна, трава, труба (платна), туга, фала, (х)рана, цена, шала.

6) Тако није истина да у кратовском говору нема падежа, и ако их има много мање него у српском књижевном језику. Каже се на пр. сестра, сестру, сестро и т. д. И у српском књижевном језику у и-деklinацији имамо три или четири облика у једнини а свега *три* облика у множини или заједно у једнини и множини пет или шест облика (у инструменталу једнине: кости или кошћу). Г. Цонев уједно и тврди да у кратовском говору „нема падежа“ и помиње „кравуту“ и „коњатого“!

7) О Цоневљевој тврдњи да у Кратову „нема инфинитива“ могу казати: а) да Облак¹ спомиње пет инфинитива из кратовских народних песама и поред тога целу гомилу инфинитива из песама у западној Бугарској, б) Кратовски облици²: тражићу, носићу, викаћу, рађаћу = инфинитив без и на крају + ћу т. ј. тражит ћу, носит ћу, викат ћу, рађат ћу, а тако те облике и пишу неки наши писци из западних крајева. Према овим чињеницама треба поправити тврђење г. Цонева. Као што је познато инфинитива нема у арнаутском³ ни у новогрчком језику.

8) Према г. Цоневу *српска* је особина ж=у, према томе је *краву* српски облик, исто тако је и *шу* (= тх) српски облик, али кад се два *српска* облика саставе заједно, од њих постаје *бугарски* облик. Исто вреди и за *коњатого*. То је та *нова логика* коју је г. Цонев пронашао. —

Дакле г. је Цонев на поменутом месту *изоставио* једно правило у ком је по његову признању српска особина, за тим је изоставио из поређења неколике бугарске особине као неакцентовано а = ђ, неакцентовано о = у, неакцентовано е = и (у вокативу -о, -е на крају речи остају без промене), слогови *ја, ша, жа, ча* у одређеним случајевима прелазе у *је, ше, же, че* и т. д. за тим

¹ *Archiv für slavische Philologie*, XVII (1895) стр. 467.

² Е. Каранов, М. Сборникъ IV/I (1891) стр. 318.

³ G. Meyer, *Kurzgefasste albanesische Grammatik* (Leipzig 1888) стр. 29 (§ 79).

је казао једно правило, које је бесмислено, а остала су му с „бугарским“ особинама *гошова сва погрешна*. — Како у облицима по г. Цоневу „нема *ничега српскога*“, то су можда ови облици, који се говоре у Кратову, китајски: мајку (*matrem*), сестру (*sororem*), ја (*ego*), он, -а, -о (*is, ille*), суду (*iudico* као хоћу, могу), плетемо, гледамо, судећ (iudicant, од *судеју*), носићу, рађаћу и т. д.

ТРЕЋА ГЛАВА.

Белешке о замени старословенскога гласа ж и старословенских гласова њ, љ и о акценту у Штипу.

А) 1) 1890 године пише К. А. Шапкар¹ да у Штипу старословенски глас ж *нигда* није = у. Ево његових речи: „У Штипу и у Кочанима . . . , ако судимо по живом разговору, што сам га имао често и много времена са Штипљанима и Кочанцима, и још по многим огледима, који се налазе у мене и који су сабрани од лица родом из самога Штипа, које је врло опробано и веома вешто у тим пословима, тамо ж (*јус*) никако није „прешао“ у у ни у коренима ни на свршетку, ни „безусловно“ и баш ни „условно“. У тим је местима то слово готово без изузетка замењено гласом а, слично као у Брсјака.“ — Господин К. А. Шапкар много уверава своје читаоце да би поверовали у ствари које *нису истинице*, као што се види из примера код бројева 2)—4) и из Сборника који је он сам објавио 1891 године (I/I, III—IV, V—VI).

2) У годинама 1890—94 штампане су у министарском Сборнику² у Софији неке штипске народне умотворине: пословице, клетве и т. д. У њима се налазе ове речи с гласом у место старословенскога ж:

бубаћ (= памук, тал. *bambagio*) III, стр. 255, бр. 478, VIII, стр. 246, бр. 332, стр. 247, бр. 380.

бубрек III, стр. 247, бр. 76,

врућ III, стр. 250, бр. 241, VI, стр. 206, бр. 44,

груботија III, стр. 261, бр. 794,

гука (голуб) VIII, стр. 248, бр. 411,

гулуб VIII, стр. 248, бр. 411, X, стр. 124, бр. 57,

гуска IX, стр. 207, бр. 2,

гус(та) III, стр. 248, бр. 139,

кус, -а, -о IX, стр. 161 (двапут), стр. 189, бр. 72, стр. 193, бр. 282, 283 и т. д.

кућа III, стр. 246, бр. 31, стр. 248, бр. 120, стр. 252, бр. 353 и т. д. (врло често),

вртикућник IX, стр. 191, бр. 67,

премудри IX, стр. 160 (два пут), 161 (трипут) и т. д.,

мудроста (са чланом) IX, стр. 161,

пружи III, стр. 258, бр. 622 (спружил X, стр. 151),

пудам, -иш III, стр. 258, бр. 637 (на-), IX, стр. 192, бр. 250, (испудиле IX,

стр. 159, испудуање IX, стр. 159),

пука(м) IX, стр. 192, бр. 259, (XIII, стр. 227, вр. 62, стр. 228, вр. 119),

да пукнам VI, стр. 207, бр. 87, 94, стр. 208, бр. 123 и т. д., („пукналник

ниеден“ VI стр. 211, бр. 295, „пукница да го отрове“ VI, стр. 211, бр. 285),

напули се IX, стр. 191, бр. 199,

изругаеш III, стр. 246, бр. 22 (двапут),

сугреби VIII, стр. 242, бр. 146, стр. 247, бр. 384,

суди III, стр. 253, бр. 390 (судиле, осудиле IX, стр. 161),

суредил се X, стр. 139, [XII, стр. 170 (4 пута)],

трудна жена X, стр. 124, бр. 81, стр. 125, бр. 99, 103-6,

¹ Сборникъ минист., Софија II/I (1890) стр. 335—6.

² Сборникъ (одељак за умотворине): III (1890) стр. 246—63, VI (1891) стр. 206—13, VIII (1892) стр. 239—48, IX (1893) стр. 155, 159—62, 187—96, 207—11, X (1894) стр. 121—5, 137—41, 145—6, 149—51.

тупа (тупан тупа) III, стр. 261, бр. 814,
 тупан (= бубањ) III, стр. 256, бр. 534, стр. 261, бр. 814, VI, стр. 207 бр. 95,
 нећу X, стр. 139,
 утка (нека птица) III, стр. 257, бр. 616, VI, стр. 212, бр. 340.
 Каже се и су (= sum) X, стр. 141, и сум (= sum, (је)сам) III, стр. 246,
 бр. 1, (двапут), стр. 257, бр. 594 и 598 (не сум) и т. д. Ови су облици по свој
 прилици постали према облицима *нећу* и *нејћу*, *нејћум* (у Велесу).

Из доцнијих свезака могу се још споменути:

пудар XI, стр. 109 (три пут), 110,

пударски XI, стр. 109,

скудни XIII, стр. 228 (у штипском Новом Селу).

Напред поменутом попису штипских речи у којима је *ж* = *у* треба додати још ове речи које помење И. А. Шандаров (види мало даље код броја 3):

Лукав (лукаф), утроба, да куснам, да измудрам, труба и реч тугува коју помиње Облак (види мало даље код број 4).

Напред поменути примери скупљени су из грађе које нема много. Према томе се разумева само по себи да у штипском говору има још знатан број примера у којима је старословенско *ж* = *у*. И ако имам при руци још неколике десетине таквих примера из Штипа за сад их нећу објављивати док им не утврдим облик што поузданије.

3) 1894 године каже И. А. Шандаров¹ да у штипском говору „*ж* има различне замене: најобичнија је *а*: у I лицу једине садашњег времена *плешам* и т. д. и у речима: *гнѣсно*, *обрач*, *спрѣк*, *нашрѣшен*, *прѣш*, *грѣди*, *длѣбок*, *дѣп*, *зѣп*, *лѣк*, *рѣп*, *мѣка*, *мѣш*, *сѣчки*, *рѣка*, *мѣдро* (= мирно, „мадро дете“ у пренесеном смислу од мѣдро), *нѣкаде*, *нѣкаде* и т. д. Где *ж* у корену није замењено гласом *а*, ту је изузетак“. „у у речима: *лукаф*, *нѣжда*, *утрѣба*, *срѣшчу*, *мѣћу*, *шупѣн*, *рѣдо*, *да куснам*, *да измѣдрам*, *спругѣйна*, *пострѣшка*, *шрѣба*“. — Госп. И. А. Шандоров слабо разуме науку о језику, за то међу поменути примерима има их неколико, који су погрешни или сумњиви, али су му међу примерима *ж* = *у* ови добри: *лукаф*, *утрѣба*, *тупан*, *да куснам*, *да измудрам*, *труба* (свега шест).

4) Исте 1894 године помиње В. Облак² примере за старословенски глас *ж* у штипском говору: „Штип: *гради*, *машко*, *пати*, *рака*, *сабота*, *нарачил*, *порача*; *дојдоа*, *однесоа* и т. д. Погрешно је *кѣшчата*“ и „Штип: *тугува*, *гулуб*, *гулубите*, *густа*, *куки*, *суди*, *изругаеш*“.

Ако између првих примера издвојимо глаголске облике *дојдоа* и *однесоа*, код којих је иначе питање, откуда је глас *а* на свршетку и ако два глаголска облика од исте основе (*нарачил*, *порача*) бројимо као један пример, а исто тако два облика (*гулуб*, *гулубите*) као један пример, онда имамо свега *шест* примера с гласом *а* у основи и *шест* примера с гласом *у*, свега *дванаест* примера. Прво је Облаково чудо што је начинио правило према *дванаест* примера, и ако таквих примера има око једне стотине. Друго му је чудо што је првих *шест* примера прогласио за *правило* а других *шест* за *изузетке*, и никако није успео да обрнуто прогласи првих *шест* за *изузетке* а других *шест* за *правило*. Облак као изузетке спомиње речи „*тугува*, *гулуб*, *гулубите*, *густа*, *куки* (т. ј. *кући*), *суди* *изругаеш*“, а Шандоров спомиње ове изузетке: *лукаф*, *шупан*, *да куснам*, *да измудрам*, *шрѣба* и још *шест* примера, који су погрешни или сумњиви. Како су Облак и Шандаров успели да нам кажу *изузетке* од једнога правила, па да немају ниједног *заједничког* изузетка него сваки има своје изузетке? Читалац ће се досетити да ти тобожњи изузеци управо и нису изузеци јер је на пр. Облак место *шест* примера тобожњих изузетака могао споменути више од двадесет примера који су *раније објављени у самом* министарском Сборнику или више од педесет примера да је добро испитао штипски говор.

¹ Бѣлѣжки по фонетиката на штипския говоръ: Сборникъ мин., Софија XI/I (1894) стр. 588.

² Приносъ къмъ българската граматика: Сборникъ минист., Софија XI (1894) стр. 529, 534.

5) 1895 године каже В. Облак¹: „а место ж имају поглавито средње и северне македонске дијалектичне области и суседне области западне Бугарске: Велес, Штип, Прилеп, Битољ, Ђустендил, Самоков, Разлог, Дупница, Дупничка Џумаја, Горња Џумаја, Орханије, па и дијалекат корчански и сер(е)ски. Овде се говори у свима положајима само а место ж“ („a für q haben hauptsächlich die centralen und nördlichen macedon. Dialectgebiete und die sich daran anschließenden Gebiete des westlichen Bulgariens: Veles, Štip, Prilep, Bitolj, Küstendil, Samokov, Razlog, Dupnica, Džumaja Dup., Gornja Džumaja, Orchanie und sogar der Dialect von Korča und Seres. Hier wird in allen Stellungen nur a für q gesprochen“). — Напред сам показао да нам је Облак скупно за штипски говор шест примера с гласом у место ж и шест примера с гласом а у основи место ж, али ево после годину дана он учини ново чудо тврдећи да се у Штипу и т. д. говори „само а место ж“. А и то је чудо што је пронашао Дупничку Џумају и Горњу Џумају.

6) 1901 године каже Б. Цонев² да у средњомакедонским говорима „ж гласи као а“ у слоговима у корену и за тим изреком каже да то вреди за Штип, Велес и Прилеп. Цонев као и Вондрак (кога ћемо сад споменути) преписује очевидно погрешно Облаково правило о замени старословенскога гласа ж у Штипу.

7) 1912 године каже В. Вондрак³ о замени старословенскога гласа ж: „а је поглавито раширено у средњим македонским дијалектима (Велес, Штип, Битољ, Прилеп, Кратово)... [Das a ist hauptsächlich verbreitet in den zentralen Dialecten Macedoniens (Veles, Štip, Bitolj, Prilep, Kratovo)“....].

Вондрак је можда додао Кратово према правилу које је измислио М. Дринов, и ако је та ствар доцније у главном добро приказана и код Облака и код Цонева.

Према томе погрешна тврђења о замени старословенскога гласа ж у штипском говору иду по годинама овим редом: Шапкаров 1890, Шандаров 1894, Облак 1894 и 1895, Цонев 1901, Вондрак 1912.

Б) Облак⁴ је због врло непотпуне грађе раширио погрешно мишљење и о замени старословенских гласова њ, њ у штипском говору⁵ пишући: „Штип: чате, маглата, лаже, и цџтеле, измѣкна, осѣмна, дѣждо“ додајући да у неким примерима из Штипа има примесе из књижевнога језика. Ко зна како се у Штипу говори, томе ово Облаково пискарање личи на чудеса. У мом попису оваких речи из Штипа има их више од шездесет с гласом а и само две три с гласом њ(џ). Питање је до душе, је ли тај попис потпуно поуздан. Ако Облак није могао имати такав попис имао је напред (број 2) поменути грађу из Штипа штампану у софијском Сборнику. Тамо се налазе ови примери за глас а = њ, њ (и новије „секундарно“ њ):

бадни вечер VIII, стр. 240, бр. 43, IX, стр. 194, бр. 353,
бадник IX, стр. 190, бр. 161,
ветар IX, стр. 191, бр. 188, 203, (XI, стр. 60: 4 пута)
каде (= где? ubi?) IX, стр. 210, бр. 91, X, стр. 150, бр. 3, (XII, стр. 170),
трачи-лаж III, стр. 261, бр. 786,
лажа III, стр. 249, бр. 175, стр. 259, бр. 724, стр. 262, бр. 874, VI, стр. 210,
бр. 225, VIII, стр. 247, бр. 374,
лаже III, стр. 246, бр. 44 (двапут), стр. 253, бр. 408, стр. 254, бр. 432 и т. д.
(излаже VI, стр. 210, бр. 254),
лажица VI, стр. 210, бр. 226, VIII, стр. 242, бр. 117, IX, стр. 193, бр. 287,
стр. 209, бр. 65, X, стр. 122, бр. 25, и стр. 139 (двапут),
лажовен III, стр. 260, бр. 736,

¹ Archiv für slavische Philologie, 17 (1895) стр. 138.

² Сборникъ минист., Софија, XVIII/1, (1901) стр. 420.

³ Altkirchenslavische Grammatik, zweite Aufl. (1912) стр. 142.

⁴ Сборникъ Минист. XI/1, 1894, стр. 561.

⁵ У штипском је говору старословенско њ обично = е, и старословенско њ често или обично = о.

магла III, стр. 248, бр. 97, IX, стр. 209, бр. 76,
 маска III, стр. 254, бр. 464, IX, стр. 209, бр. 77, 78,
 мокар III, стр. 255, бр. 479, VIII, стр. 245, бр. 283, 285,
 овај III, стр. 248, бр. 99, VI, стр. 213, бр. 374, IX, стр. 155, X, стр. 123,
 бр. 56, стр. 137, 138 и т. д.
 онај VI, стр. 209, бр. 203, стр. 210, бр. 251, VIII, стр. 241, бр. 57, стр. 242,
 бр. 113, стр. 245, бр. 296, 297 и т. д.
 осамне VI, стр. 208, бр. 127, стр. 211, бр. 260, X, стр. 139, (до самнување
 работе IX, стр. 195, бр. 391),
 „да му исаанат раците“ VI, стр. 208, бр. 141, стр. 211, бр. 302 („рацете
 да му исаанат“),
 „снаа“ (снао) III, стр. 250, бр. 254, стр. 251, бр. 279,
 тај III, стр. 252, бр. 328, VIII, стр. 242, бр. 112, IX, стр. 155, стр. 191,
 бр. 198 и т. д.
 итар III, стр. 247, бр. 54,
 чате (legit) IX, стр. 191, бр. 178, стр. 192, бр. 254, X, стр. 137, („исча-
 там“ X, стр. 140).
 За тим у *партиципима*: излегал X, стр. 138, улегал X, стр. 139, (улегла IX,
 стр. 160, X, стр. 145), могал IX, стр. 160, 162, отишал VI, стр. 208, бр. 151,
 (отишел VI, стр. 210, бр. 214), рекал III, стр. 262, бр. 875, IX, стр. 160 (трипут,
 161 (двапут), 188, бр. 57, стр. 196, бр. 445 (у X књизи често: стр. 138, 140,
 141; на стр. 145, 146, 150, 151 више од 10 пута), отсекал IX, стр. 160, (дошал
 XII, стр. 170). —

Из новијих свезака може се још поменути: лажичка XIII, стр. 226, бр. 45
 и лажомано XI, стр. 109. — Разумева се да у штипском говору има још доста
 речи у којима старословенске гласове *ѣ*, *ѣ* замењује глас *а* као у српском књи-
 жевном језику.

В) Белешке о акценшу у Штипу.¹

У министарском Сборнику III/3, 1890, стр. 246—63 објавио је П. А. Чачаров
 886 штипских пословица у којима су речи понајвише акцентоване. Одавде се
 види да се у Штипу акценат не налази само у неким одређеним слоговима
 него у речима, које имају више слогова, акценат може бити на последњем
 слогу, на другом, трећем и т. д. од свршетка. Примерима из ових пословица
 утврдићу ова правила:

1) а) у именица женскога и средњега рода, које су негда имале акценат
 на последњем слогу, премештен је тај акценат на претпоследњи слог као у
 српском књижевном језику, тако да се додавањем члана акценат не мења т. ј.
 именице без члана и са чланом имају акценат на истом слогу. Ево примера
 (бројеви казују број сваке пословице):

брада 32, 39, 329, 333, 869,
 буа 64,
 вода 58, 64, 85, 86, 171 и т. д.
 глава 32, 43, 57, 74, 107 и т. д.,
 гора 147, 457, 750 и т. д.,
 деца 787,
 душа 59, 230, 342, 562,
 жена 209, 236, 237, 238 и т. д.
 земја („земља“) 79, 114, 272, 468
 и т. д.
 зима 223 (испор. 266),

змија 575, 612.
 игла 158, 321, 450, 695,
 коза 466, 626, 720, 722,
 магла 97,
 (маска 464),
 муа 153, 318, 355, 409, 461, 755
 (муй 117 биће штампарска погрешка),
 нога 490, 524, 580, 720,
 овца 306, 585, 637,
 оса 423, 590,
 река 648,

¹ О акценту у Штипу види чланак Б. Цонева у мин. Сбор. XIX, 1903, Б. Цонев, Къмъ
 историята на български езикъ, стр. 22—3. Цонев је писао о акценту у Штипу у главном
 догматички.

рака (= рука) 358, 677, 681, 682
и т. д.
свећа 150,
свиња 483, 606, 706 (двапут), 761,
слуга 442,
снаа 279,
среда 693,
страна 587,
трава 212, 488, 758.
—
вино 388,
влакно 98, 102,
врата 208, 505, 752,
време 104,

вретена (множ.) 578,
глето 158, 321,
гнездо 878 (двапут),
гомно (говно) 285, 572,
дете 164, 165, 234 и т. д.
добро 742,
јајце 124, 159, 320, 493 и т. д.,
крила 469,
лице 515, 709,
млеко 105, 236, 352, 365 и т. д.,
перо 25, 433,
село 80, 337, 550, 877,
теле 785,
уста 351, 449, 661 и т. д.

б) Напред поменуто правило вреди у главном и за придеве и заменице у женском и средњем роду:

бесно 4, 155,
вредно 229,
врућо¹ 241,
гнила 513, гнило 300,
голо 173,
дибела (дебела) 213,
добро 188,
крива 540, криво 578,

лудо 789
матна (= мутна: вода) 144, 239, 470,
мирно 789 (двапут),
мртво 234,
празна 126, праздно 173,
празни (f. pl.) 183,
пресно 352,
црно 558,

Изузеци су:

една 283, 397, 585,
едно 283,

таква 259, 760,
такво 348, 349, 375,

какво 348, 349, 375.

2) У једних именица мушкога рода, које су негда имале акценат на последњем слогу (кад су отпали гласови *ѝ, љ* на свршетку речи), акценат је остао на истом (последњем) слогу а у других је помакнут за један слог према почетку речи. Због додавања члана на свршетку речи акценат се не мења:

а) Именице у којих је акценат остао на последњем слогу:

бивол 152,
бисер 717,
господар 436, 442,
домазет 875,
јазик 94, 590, 805, 879

јарем 108,
орак 161,
сокол 118,
човек 94, 145, 147 (двапут), 427,
448, 806, 838.

Овамо иде и више туђих речи, као што су:

бостан 592,
бубањ 478,
јорган 622,
кантар 782
комат 101,

мегдан 2, 136, 739,
пазар 426, 579,
самар 376, 538,
фишек 641,
испореди тупан 534 и тупан 814.

б) именице у којих је акценат помакнут с последњега слога за један слог према почетку речи, као што су:

бубрек 76,
вагленар (угљар) 366,
колец 586,

овен 166,
орел 269,
петел 100, 319, 512, 697,

¹ врућу биће штампарска погрешка.

(петёл 382 биће погрешка)
пётон 693, 694, 817,

слёпец 601, слёпци 368,
сѡбор 65.

Тако и у туђим речина: бѹнар 695, Вѡрдар 555.

Исто вреди и за придеве у мушком роду:

врѣден 101, глѣден 144, 734, жѣден (жедан) 85, тѣжок 782, 783, али црвѣн 853, шарѣн 316.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

О замени старословенскога гласа *ж* и гласова *ъ*, *ѣ* кад су = *а* у Велесу.

А) 1) 1881 године тврди бугарски писац М. Дринов да је у Велесу (старословенски глас) *ж* увек = *а*. Види напред код Скопља Б) 1).

2) 1892 године каже Д. Матов¹ да је у много случајева у (= старословенском *ж*) дошло у велешки говор из скопљанскога [„както вѣ много други случаи е дошло отъ скопскитѣ говори у за *ж* (куќа, гуска)“ т. ј. у велешки говор]. Дакле од 1892 године зна се да у велешком говору има *много* речи, у којима се говори у место старословенскога *ж* као у речима *кућа*, *гуска* и т. д.

3) 1894 године пише В. Облак²: „Таквим говорима који без изузетка или понајвише имају у место *ж* припадају трнски, брезнички, царибродски и ломски; исто тако и у кратовском и у кумановском у је обична замена гласа *ж*“. За тим каже: „У другим македонским и западнобугарским говорима ређе се јавља у место *ж*, и то само у неколико речи. Према редовној замени *ъ*, *а* о ово су само изузеци“. За тим спомиње на истом месту (стр. 534) „Велес: гуска, нај-мудро, кућа, оружјето“.

Док Д. Матов тврди да у велешком говору има „много“ речи с гласом у место старословенскога *ж*, Облак тврди без икаква доказа две године после њега да је то „само у неколико речи“ помињући свега четири речи (гуска, кућа, мудро, оружје). Напред (на страни 529) поменуо је речи, у којима се говори *а* место старословенскога *ж* у Велесу и то: „патишча, пат, каде, зарачал, маш, ђажи, раци, раката, натре, катот, прачка; ѹмреа, оставиа, одеа и т. д. Погрешно је: мѣжо.“ — Овде треба да напоменем ово: а) Питање о гласу *а* на свршетку глаголских облика треба одвојити од питања о пореклу гласа *а* у основи. б) Непотребно је помињати по два облика од речи *пат* и *рака*, јер овде се не говори о наставцима или свршецима него о постању гласа *а* у основи. в) Реч *каш* значи повисоко место за седење поред огњишта и према томе је то турска реч и нема никакве заједнице с речи *каѣ*, као што мисли Облак и као што је раније мислио Д. Матов;³ г) Реч *каде*? говори се и у скопљанском говору на пр.: *каде* (= где) си била? Поред тога се каже *нигде*, *негде*, *свегде*, и према томе је *каде* = старословенском *къде* (т. ј. *ъ*=*а*) а то по свој прилици вреди и за велешки говор. д) Према томе је Облак начинио правило о гласовима који замењују старословенско *ж* у основи у велешком говору према седам (или како је он мислио девет) речи у којима је *а* (маж, ѡажи, пат, прачка, рака, зарачал, натре) и четири речи у којима је у (гуска, кућа, мудро, оружје) дакле свега *једанаест* речи. Такве су речи пописане на пр. у Фр. Миклошића, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, I, 2^о изд. (1879) стр. 93—101. Тамо су споменуте неколике десетине речи *више од једне штотине*. Према томе их и у велешком говору има по свој прилици *око једне штотине*, а Облак је градио правило према *једанаест* (или како је он мислио према 13) речи. То је прво чудо. И ако имам попис велешких речи, у којима је *ж* у старословенском језику, у ком попису има више од осамдесет речи, које сам једанпут и проверио, нећу га овде објављивати, јер и без њега према већ штампаној грађи могу доказати да Облаково правило *није истинито*.

¹ Министарски Сборникъ VII/I, (1892) стр. 476 код речи *сланоток*.

² Министарски Сборникъ XI/I (1894) стр. 533.

³ Сборникъ Мин. VII/I, 1892, стр. 464.

- 4) Ево велешких речи с гласом у место старословенског љ из министарског Сборника I—XVII (одељак за умотворине и VII/I, стр. 448—83 и XX, 1—85: Ив. А. Георгов, „Материали за рѣчника на велешкия говоръ“):
- буба VII/I, 463, VII, 126, бр. 53 (двапут), XI, 84 (двапут), XIV, 100, бр. 6, (XX, 13 код р. вѣрнежливо, XX, 28 код р. испукам (бубино семе VII/I, 462), бубалка (буба, инсекат) XX, 9, азб. ред, бубаћ (= памук, талијански *bambagio*) X, 197, бр. 33, XII, 161а, XX, 9, азб. ред, бубаћерен, -рна, -о (памучан) XX, 9, азб. ред, бубрек VII, 126, бр. 50, будујћи VII/I, 456, азб. ред, врућ XIII, 47, песма 11, XX, 12, азб. ред, врућина VII/I, 463 код р. зиморлиф, XX, 12, азб. ред, гуска V, 147 (трипут, 172 (4 пута), VII/I, 463, 476, X, 45, песма 43, XIII, 172, бр. 12 (XX, 43 код р. натакај), 50 код р. *отсејан*, 83 код р. шајка), гусџин(и), adj. XX, 32 код р. *коледе*), желудник XII, 130, бр. 10, XX, 20, азб. ред, кус, -а, -о (кратко) X, 41, песма 29, 30, XII, 33 (двапут), кућа II, 214, III, 220, V, 171 (двапут), 172, VII/I, 455 (двапут), 468, 476, 480. VII, 125, бр. 14, 18; 126, бр. 25, 38, 42, 53 и т. д. често (запусти-кућа = расипник, XX, 23, азб. ред), *кућен* арамија XIV, 173, бр. 13, (XX, азб. ред, *кућни* катот IX, 130), некој от *кућнише* (укућани) IX, 130, XVI/XVII, 234, бр. 92, *кући* adv. (domum и domi): „Отиде кући, кући е“, XX, 33, азб. ред, *кућинче* (за седење) VI, 122, VII/I 465, азб. ред (с презирањем), XX, 33, азб. ред), *кућичка* XII, 213, бр. 2, XIV, 174, бр. 35, 176, бр. 5, мудро VI 122 (најмудро), XII, 163, бр. 5 (двапут: премудри Соломон); 164, бр. 5, (двапут), *мука*: „у вечна мука“ XII, 164, бр. 5, XX, 11, код р. вечна, *мученици* XI, 84, *мућук* VII/I, 467 азб. ред, VII, 129, бр. 116, (XX, 84 код речи шкрапла из МСбор. VII, 129), *обружа* XIII, 45, песма 5 (коња), *спружам*, -иш VII, 127, бр. 71 (спружени нози) X, 43, песма 35 (спружило нози), XIII, 35, бр. 2 (ис-), *испружуе* нозите XVI/VII, 234, бр. 3, (*спружујале* VII, 129, бр. 106), *пудам* XII, 233, бр. 10, XVI/XVII, 235, 10 (дете), *пук* (биће пук!) XIV, 101, бр. 7 (пук на земја паднало), *пукам* (пуцам) VII, 126, бр. 53 [ис- VII, 126, бр. 53, XVI/XVII, 226, бр. 7 (двапут), XX, 28, азб. ред — *напукана* кожа VII/I, 467 код р. *ложам* — да се *напукам* (наједем, набокам) XX, 42], *пуканици* fem. pl. (кокице од кукуруза) XX, 60, азб. ред, да *пукнам*, -еш III, 221, XIII, 46, песма 7 (пушка), XIV, 100, бр. 6; 160, бр. 9, 27; 162, бр. 64, 77; 165, бр. 153, 156, XVI/XVII, 228, бр. 40, *сувише* XX, 71 азб. ред, *суголем* VII/I, 477, азб. ред, *сумалечок* VII/I, 477, азб. ред, *сумалично* VII/I, 477, азб. ред, *сумрак* XX, 71 азб. ред, *суправам*, -иш VII/I, 477, азб. ред, *суредујам* VII/I, 477, азб. ред, *судам*, -иш XII, 162 бр. 2 (отсуди), *судилиште* XII, 162, бр. 2, *судна* мака X, 197, бр. 42, XX, 71, азб. ред, *сусерка* (нека биљка) XI, 86, XII, 132, бр. 5, XX, 72, азб. ред (и 10, 19 и т. д.), *трудна* жена VII, 126, бр. 43, 49, 50, 51, 52, 127, бр. 72, 128, бр. 100 (два пут), XVI/XVII, 237, бр. 78 (два пут), 310 (XX, 6, 22 и т. д.),

притруснице XI, 87, бр. 1,
туго (вос.) X, 40, песма 27,
тупаница, VII/I, 467 код р. лупосујам, XX, 76, азб. ред,
утка VII, 127, бр. 82, XX, 79, азб. ред (= а) „кукумявка“, б) „глиненъ
сѣдъ за вода съ широко гърло“, испореди XX, 30 к. р. кат, 71 код р. сукнујам),
нејћу и нејћум VII/I, 468 к. р. се напатујам, VII, 129, бр. 110 (нејћу), XX,
44, азб. ред,

чубрика X, 43, песма 38,
да штукнам XX, 84, азб. ред [изгубим се, ишчезнем (*пошшукна*)] XII, 161,
пошшукнујам XX, 57 азб. ред,

Каже се „су, сум = сѣмъ“ XX, 71, азб. ред, VII/I, 468 и иначе често. Ови
су облици постали по свој прилици према облицима *нејћу*, *нејћум*.

5) Сад да споменем из МСбор. I—XVII и XX речи у којима се налази а
место љ и за које имам потврду и у мом попису:

газ, галаб, гради, заб (и запци), каклица, капина, да каснеш, лак-от, маж,
машко, мака, (се) мачам, -иш, матам, -иш, матна вода, маћеница, обрач, пат,
патник, попрак (Георгов, потпраг Матов), прачка, рабам, рака, ракав, нараквица,
сабота, да стапам, тапан (тупан, бубањ), трад, натре (унутра), јаглења (угаљ),
јадица (удица), јаже (уже). — У речи *клопче* стоји о место ж. — У мом попису
велешких речи има још око 15 речи у којима се говори у и од прилике исто
толико речи у којима се говори а место ж, али су поменути примери довољни
да се види да је Облаково правило погрешно, и да у велешком говору има од
прилике једна половина речи у којима је у основи у и једна половина у ко-
јима се говори а у основи место старословенскога љ.

6) Велики шруд Облаков око састављања погрешног правила. 1892 го-
дине, дакле две године пре Облакова чланка, објавио је Д. Матов један чланак
у Сборнику Минист. VII/I, стр. 448—83, у ком се налазе поглавито велешке
речи. Облак је могао од прилике за двадесет минута прегледати речи само у
азбучном реду, код којих стоји реч *Велес* и исписати ових 8 речи, у којима без
сумње стоји у место љ: *будући, кућинче, мућук, суголем, сумалечок, сумалично,*
суправам, суредујам и од прилике толико речи у којима је а у основи место љ.
Кад би Облак прочитао цео чланак нашао би у њему око петнаест речи у
којима је у место љ и од прилике исто толико речи с гласом а у основи
место ж. [У Сборнику XI/I, стр. 569 Облак упућује на овај Матовљев чланак].
У истој VII књизи Сборника (III одељак) штампане су неке ствари из Велеса.
Ту се налази на пр. на страни 126 пет речи с гласом у место љ, на 127 страни
четири речи и т. д., или на страни 126—9 (свега 3²/₃ стране) налазе се ове
речи с гласом у место љ: *буба, бубрек, кућа, мућук, спружен, спружујам,*
(се) *пука(м), шрудна жена, ушка, нејћу*, (и реч *сум* — *несум* постала према
нејћум — *нејћу* и т. д.) и с гласом а у основи место љ: *маж, се омажи, машко,*
мачно, се мачи, пат, прачка, рака, настапи. Одавде се види да је Облак могао
за кратко време начинити истинито правило.

Б) Облак је начинио погрешно правило говорећи и о замени старословен-
ских гласова љ, љ у велешком говору и то због врло непотпуне грађе. О гласу
а = љ, љ каже он „Велес: осамне, излагал, дошал, лажи, излажеш, лажици.“
(*Излагал* и *излажеш* то је један те исти глагол). За то ћу овде из поменутих
књига министарскога Сборника исписати речи у којима се у велешком говору
налази а = љ, љ (и новије или „секундарно љ“):

бадник XI, 86 (трипут), XII, 232,
Вајордан XII, 163, бр. 4 (XX, 9, азб. ред: = 1) богојављење, 2) Јордан
(река), вајорданска вода XX, 9, азб. ред,
[*збиштак*, т. и *збитак* човек VII/I, 462, азб. ред],
јаганца XI, 85, XX, 29, азб. ред,

кај (= к, ка, лат. ad): да се врати кај татка си VI, 122, X, 39, песма 24
и т. д. често,

лажам, -еш II, 214 (из-), III, 221 (из-), X, 45, песма 4 (двапут, из-), XIII, 44, песма 4; 45, пес. 6, XIV, 171, бр. 12, 20 и т. д. често,
 лажица VII, 129, бр. 111, XIV, 174, бр. 48; 178, бр. 87 и бр. 5, XVI/XVII, 234, бр. 88, [лажичиња XVI/XVII, 230, бр. 23 (двапут)],
 лажичарник VII/I, 466, азб. ред,
 лажичкаша (на грудима) VII/I, 466, азб. ред,
 лажичник VII/I, 466, азб. ред,
 лајца (= лажица, ожица, жлица) VII, 129, бр. 116,
 магла X, 197, бр. 29, XIII, 172, бр. 13, (XX, 10 код р. *се валкам*),
 маска VII, 127, бр. 79 (двапут), XIV, 165, бр. 147, XVI/XVII, 228, бр. 39,
 овај III, 218 (4 пута), 221 (двапут), X, 37, пес. 15,
 онај III, 221,
 да осамне V, 148, XIV, 171, бр. 12,
 снаа X, 45, пес. 41, XII, 33; 183, бр. 2 (5 пута),
 танка, -о (adj.) X, 33; 34, пес. 5; 35, пес. 6; 37, пес. 16; 38, пес. 19, 20,
 XII, 34, 36, XIII, 43, пес. 2 и 3 (двапут),
 чешал т. XX, 82, азб. ред. —

Партиципи: дошал, V, 170 (Матов) VIII, 189 (трипут), 190 (Матов), XX, 58 код р. *прекарба* (и XX, 75 код р. *трећа вечер* и стр. 80 к. р. *фшасујам*), нашал VIII, 189, бел. I, XVI/XVII, 71,, XX, 41, код р. навођам: „Сум нашал, нашел“, отишал V, 171 (Матов), VIII, 189, (Матов), XX, 42, код р. *напукам*, (*изгребал* XX, 14, код р. *гребам*).

О погрешци у велешком говору коју је доцније (1895) начинио В. Облак и о погрешкама у истом говору у Цонева и Вондрака види код Штипа године 1895, 1901 и 1912.

ПЕТА ГЛАВА

О замени старословенскога гласа *ж*, православенских гласова *пј*, *дј* и старословенских гласова *ѣ*, *ѝ* у прилепском говору.

А) 1894 године В. Облак спомиње и Прилеп као крај, у ком је редовно старословенско *ѣ* = *а*, и глас у место *ѣ* говори се „само у неколико речи.“ (Види код Велеса 1894 годину). Али да видимо његове примере¹: „Прилеп: пат, мажу, мажот, рака, патот, патнико, каде, мака, нарачал, дап, дабов, гради, внатре, саботен, гасеници, пратот, скапи, катник; дојдоа, дадоа, фърлиа, чинеа, и т. д. Сумњиво је: гъсто.“ — За тим (стр. 534) каже: „Прилеп: кући, обружал, оруже, кус, гуска, суд, усудиле, судит, мученици, мудро, мудроштиње, недугаа. Осим тога: пукнем, нужда, — које ипак треба да одвојимо.“

Овде треба да напоменем: а) Глаголске облике (као дојдоа, дадоа) треба изоставити, јер је питање, од чега је ту постао глас *а*. б) Реч *каде* треба изоставити, јер је она можда постала од старијега *къде* а не од *кжде*. в) Ако се речи *мажу* и *мажот* броје као један пример, а тако и речи *дап*, *дабов*, онда имамо свега 15 поузданих примера за глас *ѣ* = *а*. Ако опет усудиле и судит бројимо као један пример и ако још додамо и реч *пукнам* (*пукнем* биће штампарска погрешка), као што мислим да је треба додати, онда имамо свега 12 примера (без речи *пукнам* 11) за глас *ѣ* = *у*. — Овај број примера (свега 27) није довољан, да се начини *поуздано* правило, јер оваких примера има око једне стотине. Што у првом одељку има 15 примера а у другом 12, то може бити само случај.

2) 1895 године објавио је Облак једно *чудо* т. ј. да се у Прилепу говори „само *а* место *ѣ*“ (види напред Штип 1895 годину).

3) 1901 године тврди Цонев да у Прилепу „ѣ гласи у слоговима у корену *а*“ (види напред Штип 1901 годину).

¹ Сборникъ минист., Софија XI/I (1894) стр. 529.

4) 1904 године објави Д. Мирчев¹ расправу „Бѣлѣжки по прилепския говоръ“, у којој (на 7 страни) говори и о замени гласа *ж* у прилепском говору. Да је та расправа добро израђена, сад мени не би требало да о том говорим, јер би се из ње видело да су тврдње Облакова и Цоневљева погрешне. Мирчев је поменуо више од педесет примера за глас *а* место *ж* и само двадесет и пет примера с гласом у место *ж*. Примере с гласом *а* набројио је прилично потпуно, а примере с гласом у врло непотпуно.

Ево мојих напомена уз ове примере:

а) Реч *пајка* (= патка) није постала од *жшѣка* (= утка) него од речи *патка*, према томе та реч не иде овамо.

б) Реч *каш* значи узвишено место за седење крај огњишта, дакле то је турска реч *каш*, а није постала од речи *кѣтъ*, и према томе и та реч не иде овамо.

в) Реч „пѣргаф“ значи *црпав*, *жесток*, према томе та реч није постала од облика *пѣргавъ* и не иде овамо.

г) Реч *пајак* по свој прилици није постала од облика *пажкъ* него од *паѣк*, од које је основе постала и реч *паѣчина* (у рускословенском споменику XII века) и словеначке речи *rajek*, *rajenk* (пored *ravok*, *rajok*.² У прилепском је говору обично старословенско *ѣ* = *ја*. Према томе и ова реч по свој прилици не иде овамо.

д) У речи *гнас* био је у прасловенском језику глас *у*, јер ту реч с гласом *у* говоре и Словенци и Пољаци, а налази се и у старословенском (пored *ж*) и у бугарском језику (пored *ъ*), али се у старом словенском језику налази и облик *гньсь* (управог несь),³ те је овде можда *а* (у речи *гнас*) = *ь*, као што је у неколико других речи.

ђ) Реч *гулап* (гулаб) требало је поменути не само међу речима, у којима је *а* место *ж* него и међу речима, у којима је у место *ж*, јер је облик *гулаб* по својој прилици постао мешањем облика *галаб* (Велес) и *гулуб* (Скопље и према МСб. VIII стр. 248, бр. 411 и X, стр. 124, бр. 57 у Штипу).

е) Реч *капан* (= мањи кантар који има чиницу за ствари, које се мере) само се у значењу у главном слаже с бугарском речи *кѣпѣи*, али се по облику слаже с турском речи *капан* (мишоловка).

ж) Реч *луч* не иде овамо, јер у њој глас *у* није = *ж*. Што се у бугарском језику налази *лѣч* pored *луч*, то је друго питање.

з) Мирчев каже да се реч *мука* говори „само въ израза „вечна ти мука“, „во вечна_мука“, али то неће бити истинито, ако су поуздани примери, који су објављени у министарском Сборнику, одељак за умотворине: I стр. 97: „во вечна мука“, „зерзевуло од вечна мука го гледал рајот“, „во вечна-ва мука“, „се сторила вечна мука“; I, стр. 98, бр. 4: „во вечната мука“; II, стр. 194, бр. 2: „поминал по крај вечна мука“, „за да го внесат во вечната мука“.

и) Боље би било примере сумњиве вредности као што су *принудиф* и *понада*, одвојити и поменути у белешци. Види о том у Вондрака, Altkirchenslav. Grammatik (1912), стр. 138. —

Мирчев је изоставио и неке примере с гласом *у* место *ж*, које је раније поменуо Облак, и то (кад се изостави реч *нужда*): *обружал*, *оруже*, *усудиле*, *мученици*, *мудроштиније* и *пукнам*. Додуше у Мирчева се налазе просте речи *судам* и *мудар*.

Ево да поменем гомилу прилепских речи из министарског Сборника,⁴ у којима је у место *ж* и које је г. Мирчев изоставио:

буба I, стр. 73, бр. 27 (4 пута), III, стр. 135, бр. 10 (двапут), VII, 130, бр. 42, 172 (двапут), XII, 89,

¹ Сборникъ минист., Софија XX (1904) стр. 1—40.

² Fr. Miklosich, Lexicon Palaeoslov. (1862—5).

³ Vondrák, Altkirchenslav. Grammatik (1912) стр. 139.

⁴ I-XVII (одељак за умотворине), у IV књизи број значи број пословице на стр. 194-255.

бубалка VIII, 142, бр. 2 (двапут), XI, 97,
 бубаћ (= памук, талијански *bambagio*) I, стр. 126, бр. 1 (двапут), XI, 113
 (трипут), XII, 187 (5 пута) и т. д., [испор. бубак (памук) V 202, бр. 3],
 бубаћерен (памучан) I, стр. 93, бр. 3 (двапут), VIII, 123,
 Вруток (село код Гостивара) XIV, 118,
 гугале („гулаби“) X, 116 (испор. III, 134 трипут),
 гусак XV, 125-6 (често) (у Мирчева гуска),
 подул IV, стр. 205, бр. 483, стр. 241, бр. 2234, *надул* IV, стр. 205,
 бр. 474, 475, стр. 241, бр. 2232,
 да скусам, -иш IX, 158, XI, 132, XII, 208 (што ти се скусиле... дните) XV,
 117 (госпо ми ја скусил силата) (види и IV стр. 207, бр. 602),
 кућните (као укућани) XIII, 242, 243,
 „криља лабудои“ VIII, 132 (двапут),
 да измудрам I, стр. 108, (измудриф XI, 98, драпут),
 мудрос XV, 100, XVI/XVII, 291 (трипут), 292, (двапут), 294 (мудроста
 291, 294),
 „мудроштилџкот“ XI, 98,
 мудроштина XVI/XVII, 291, 293, мудроштиње VI, 101, XVI/XVII, 291,
 мученик III, стр. 71, бр. 6,
 мученица IV, стр. 195, бр. 54, V, 202, бр. 7 (двапут), бр. 8, XII, 166,
 оружје I, стр. 99, II, стр. 117, бр. 69, 89, стр. 118, бр. 140, VII, 193, XI,
 125 (трипут), XIII, 96, 97, 99 (на све три стране више пута),
 оружај ме добро XI, 142, обружа'м): да „обружа маската“ VII, 151, го
 обружа XI, 142, 143, ми обружа коња XIII, 97, стих 41, обружа шарца XIII, 99,
 стих 4, се обружа XII, 82 (двапут), XIII, 92, стих 100; 206; обружан II, стр. 206,
 VI, 118 (со оружје обружан), XII, 81, 84, 86, 88, јунаците се *обезоружиле* XII, 88,
 спружи *trans.* III, стр. 156, IV, стр. 186, XI, 177 (двапут), XIII, 242, (се
 спружи I, стр. 116, спружен I, стр. 74, бр. 42, II, стр. 199, IV, стр. 187, VII,
 149, X, 203, 204, и т. д.),
 пукам IV, стр. 196, бр. 88, стр. 212, бр. 817, стр. 233, бр. 1784, и т. д.,
 да пукнам IV, стр. 195, бр. 39, стр. 220, бр. 1178, стр. 225, бр. 1437, и т. д.
 често (и Мирчев IX, 153, 154),
 пукнатица (= пукотина) II, стр. 207, бр. 2, VIII, 226,
 „пукот ће одит од смеа“ I, 152,
 пукнуат IV, стр. 209, бр. 667,
 ругаат XV, 90.
 рушко ноже (= фрушко ноже) II, стр. 115, бр. 105, 110, VIII, 114 (двапут),
 117, IX, 90, (испор. руското ноже VIII, 197),
 пресуда XII, 204, (пресудба у Мирчева и XII, 204, пресудби пресудил XV,
 102), („судби Божији неиспитани“ XII, 234),
 судија XII, 204,
 судна мака (обично у множини) III, стр. 72, бр. 6, стр. 73, XI, 162, XII,
 244, XV, 100, и т. д.,
 судник II, стр. 177, 181, VI, 129, (усудиле IV, стр. 122, двапут),
 суложи XII, 121,
 супраа *fem.* (место: суправа) VII, 153, 199,
 супраам XV, 87 (двапут), II, стр. 192 (супраит) (супрааше: кућата XI, 121),
 супраил (кућа) VII, 153, *посупраи* = „поореди“ VI, 106,
 суреди I, стр. 17, XVI/XVII, 107, стих 194, (да ме суреди) 114, стих 29;
 чесно сме го суредиле;
 се притруса IV, стр. 243, бр. 2311, VII, 148 (и му се притруса),
 туга VIII, 131 (двапут у песни; у Мирчева: тага),
 тупав („тупаф му сет умот — за нѣкое дѣте“) VIII, 193 (пета белешка),
 тупоум („неспособен“) VIII, 193,
 тупам: И тапани силно затупале XIII, 91, стих 30,
 тупнам: ако те тупни грео XV, 88,

тупаница (песница) I, стр. 152, бр. I, II, стр. 184, V, 191, VII, 150, XI, 174, XII, 84, XIV, 181 (трипут),

удолниште (у мојим белешкама из Прилепа: *удолнишче*) I, стр. 92 (супротно: вишина) XV, 103,

уруглица (застава, хорџгвица) I, стр. 123, (4 пута), VII, 202, нећум I, стр. 107, II стр. 182, бр. 6, V, 190, 192, VI, 108, 142, 144, VII, 151, 153, и т. д. често (XII, 98: не ћам; у Мирчева стр. 14: нејћам).

Види још: *ука* II, стр. 175, бр. I, *укање* VIII, 143, бр. 18, *укниш* I, стр. 74, бр. 53, VIII, 143, бр. 17, 18, испореди старословенски глагол *жхати*; *кућна*, работа, VIII, 197, XI, 124, 175, *кућни луђе* VIII, 228, *пустокућовци* VIII, 197.

Белешка 1. Облици *су* и *сум* [(је)сам] постали су по свој прилици према облицима *нећум* (и старије *нећу* у Велесу), на пр. *јас несу* VIII, 219, *јас несум*, IV, стр. 187, VIII, 220, (*сум* III, стр. 69, двапут, IV, стр. 33 (4 пута), VIII, 169 171, и т. д.).

Белешка 2. Ја сам забележио у Прилепу још ове речи: *набубрен*, *гусла*, *берокућница*, (у Мирчева стр. 14: *берокућник*), *пустокућник* (као *расипник*), *пустокућница*, *смушка* (= *мућак*) и по селима *мућук*, *пукало* (играчка за пуцање), *пуканка* (по селима: *кокица* од пржена кукуруза), *напушило* (дрво), *сумрак*, *Угрин* (име), да *ухнам*.

Б) Мирчев мисли стр. 13—14 да ће питање о гласовима *ћ*, *ђ* (за прасловенске и новије скупове *шј* *дј*) уредити тиме што тврди 1) да *Србин* Ст. Новаковић нема право пишући да се гласови *ћ*, *ђ* у прилепском говору изговарају као у српском (књижевном) језику. Исто је то тврдио и бугарофил В. Облак¹ и доцније је допуштао да има „мала разлика“ у месту артикулације, али да је глас исте врсте. Изговарали се ти гласови потпуно као у српском књижевном језику или *слично*, то није бугарска особина него *српска*, и то је г. Мирчев могао *научиши* од бугарског лингвисте Б. Цонева².

2) Што је помешао речи, у којима су прасловенски (или новији) скупови *шј*, *дј* с речима као што су: *штета*, *што*, *лешник*, и т. д.

3) Што је изоставио гомилу речи, у којима се говоре гласови *ћ* и *ђ* за прасловенске и новије скупове *шј*, *дј*. Ево примера из напред поменутих књига министарскога Сборника:

а) *Божић* XI, 77, (двапут), XII, 166,

бруће XIII, 190, 191 (4 пута), XIV, 121, (*брут* = гвоздени клинац, ексер: XIII, 191 двапут).

појеће IV, стр. 202, бр. 367, стр. 206, бр. 523, 553, стр. 207, бр. 562, 569 и т. д. често (*појеће* IX, 153, двапут: Мирчев),

гаћересто (гаћасто) XII, 110,

домаћин IV, стр. 202, бр. 343, стр. 221, бр. 1221, стр. 230, број 1654 и т. д.,

недомаћин (супротно: *домаћин*) III, стр. 69 (белешка 3),

домаћинка IV, стр. 195, бр. 55, стр. 221, бр. 1263, стр. 227, бр. 1547, X, 168, и т. д.

„*домаћинлжк*“ IV, стр. 249, бр. 2616,

домаћинска кућа IV, стр. 120 и стр. 211, бр. 770, VIII, 128 [*домаћинска* (кућа) III, стр. 69, трипут]

домаћинство III, стр. 69, бр. I,

Краљевић (Марко) II, стр. 117, 118, 120, XIII, 90, стих 53, 57, стр. 91—95, 101, (више пута) и т. д.

помоћ XII, 234 (у Мирчева помош),

саноћ (сву ноћ VI, 131 (са ноћ), VIII, 114 (трипут), 193 (са ноћ) и т. д.,

полноћ I, стр. 110, VII, 147, VIII, 118 (двапут), XI, 76, (пол ноћ IV, 120, IX, 153) (на *полноће* XIII, 90, стих 67) и т. д.,

¹ Macedonische Studien (1896) стр. 135 и 58—59.

² Сборникъ минист. 18/I (1901) стр. 411, 422 (особито белешка¹) и 19/I, стр. 4.

синоћ II, стр. 32, бр. 6, VIII, 114 (двапут), 124, 126, 134, IX, 87 (и *сношчи* у истој песми) и т. д.,
синоћа I, стр. 108 (двапут), VIII, 110 (4 пута),
ноће I, стр. 96, бр. 7, III, стр. 72, 73, IV, стр. 195, бр. 43, стр. 197, бр. 134, и т. д., често (поноће XII, 118),
ноћеска I, стр. 110, II, стр. 184, III, стр. 136, бр. 26, IV, стр. 213, бр. 857 и т. д.
ноћешна вода VIII, 128 (двапут),
ноћно (пиле) X, 116, XI, 83, 173 (доба), XII, 188,
плећи I, стр. 109, II, стр. 178, III, стр. 157, IV, стр. 122 (двапут), 187 и т. д., често,
праће (т. ј. пруже: за плот) XVI/XVII, 253, бр. 20 (трипут), 254, бр. 20, *сваћа* VIII, 179,
 „се свећаам“ (посвећујем/се) VI, 142 (двапут), VIII, 218 (више пута),
 на *срећа* (= на сусрет) XVI/XVII, 255, бр. 22,
несрећа VII, 147,
срећно нека ти биди XIII, 193,
старећа IV, стр. 196, бр. 96, стр. 214, бр. 921, стр. 223, број 1345, XII 237, XIII, 95, стих 148; 100, стих 125 и т. д.
настарећа II, стр. 200, VII, 172 (= на сусрет),
нестарећа III, стр. 192, бр. 2, IV, стр. 214, бр. 921,
нестарећник II, стр. 212, бр. 4,
нестарећно VII, 130, бр. 33,
стрећаале XI, 191,
стрећак IV, стр. 199, бр. 203, стр. 200, бр. 284, XIII, 91, стих 68 („елен трећак“), XIII, 94, стих 40,
ћерка III, стр. 70 (трипут), 71, IV, стр. 210, бр. 713, стр. 243, бр. 2320, и т. д. често,
ћерче (деминутив) III, стр. 70, бр. 4 (двапут), стр. 71, VI, 109 (двапут),
ћуд [„ћута (нравъ,“) IV, стр. 203, бр. 392,
ћушиш XI, 143 [ћути = тасе: XIV, 146 двапут; ћутела (партицип) X, 167 (двапут), XI, 143; заћутел I, 113, VIII, 170, XIV, 140; заћутила XVI/XVII 242, бр. 1; си заћуте I, стр. 115],
Царевић (село) XII, 82 (4 пута), 93, 94, 95 (двапут), XV, 51,
Шемшиоћ XIII, 96, стих 24. —
 Треба поменути и облике на *ћум*, *-ћим* с основом као у глаголских прилога на *-ћи*: *идејћум* IV, стр. 186, *плетеећум*, *редеећум* VIII, 116, и т. д. *велеј-ћим* IV, стр. 122, *плачејћим* IV, стр. 122 и т. д.,
 б) на већите *већалце* XVI/XVII 204 (и у Велесу Мин. Сбор. VII/1 467. азб. ред),
вође (воде, aquae) IV, стр. 203, бр. 416,
грађанец XI, 76,
луђе IV, стр. 120 и стр. 199, бр. 239, стр. 200, 252, стр. 201, бр. 306 и т. д. често,
међу IV, стр. 225, бр. 1439, VIII, 115, 133 (4 пута) и т. д. (и помеђу I, стр. 98, бр. 1, IV, стр. 155, бр. 4 и стр. 208, бр. 627, 647 и т. д.),
рађачка (рађање) IV, стр. 250, бр. 2645,
 „едно *рђао* ножиште“ XVI/XVII 297,
сађи (чађ) II, стр. 170, бр. 13, VII, 202,
шакуђере XIV, 104,
шуђинец I, стр. 73, бр. 34,
шуђинче IV, стр. 33, бр. 3 (4 пута), XII, 118 (туђо туђинче),
 туђо *шуђошанче* VIII, 131,
 (х)уђе (лошије, рђавије) [„уге (полошо)“] IV, стр. 187, V, 189, VI, 144, VII, 149, 200.

Многе је такве речи споменуо г. Мирчев на другом месту у својој расправи, али овде, где је требало није. Ево примера:

домаћин стр. 20, 37, 39, домаћинка 20, ноће 19, 31, ноћеска 5, 31, појће 18, 30 (трипут), праће (= пруже) 7, спрећа 8, ћерка 5, 19, 22 — грађанец 18, луђе (= људи) 16, 21, 22, 24, 36, нагааџам (-гаа-: два а) 32, међу 31.

4) Што је овде додао речи, које не иду овамо као *некоаш*, *никоаш*: Види у Миклошића *Lexicon Palaeoslov.*: никогдаже, никъдаже (и никъдеже, никъдѣже). —

Свешњак се у Прилепу зове *шандан*. Неколика су ми Прилепчанина тврдила да се реч „сфешник“, коју помиње Мирчев, и не говори у Прилепу, али ми је један учитељ, родом из прилепске околине, рекао да се тако у неким селима око Прилепа зове *црквени свешњак*, одакле се види да је и реч дошла из црквенословенског језика. Мирчев помиње и реч *гложди* као да се говори у реченици „окото ме гложди“, али ми је више Прилепчана тврдило да се таква реченица и не говори, него да се каже *око-што ме глочка*. Сад може г. Мирчев да каже, која баба и у ком прилепском селу говори поменуто реченицу.

В) На 4 страни своје расправе поменуо је г. Мирчев оне прилепске речи, у којима стоји глас *а* место старословенских гласова *ѣ*, *ѣ* (и новијега „ѣ“) и то врло непотпуно. На 23 страни поменуо је више пута *овај*, *онај*, а на 4 стр. изоставио, као и реч *јадѣр* (јадрѣ) (стр. 8) и облик *гребал* (стр. 28).

Ево неколико таквих речи из споменутих књига министарскога Сборника: *бадник* I, стр. 17 (више пута), 18, IV, стр. 217, бр. 1057 (двапут) VIII, 142, бр. 5,

бадникојца (бадњак што се меће на огањ на бадњи дан) I, стр. 17 (двапут), *вај век* (= вавек, увек) XII, 210, XV, 97 („до векѣи вајвек“)

вајскрс („Ристое вајскѣрс“) V, 28,

вредан VIII, 192 (штампарска погрешка?),

две јаганца XII, 112, XV, 51,

кај (кад је = к, ка, латински *ad*): *кај* жената I, 109, 112, *кај* татка IV, стр. 187 и т. д., често,

лажам, -иш IV, стр. 196, бр. 64, стр. 206, бр. 531, 532 и т. д. често (и са предлозима *из-*, *над-*),

лажлив IV, стр. 222, бр. 1288, 1289, XI, 83, XII, 189,

лажовен (век) IV, стр. 209, бр. 699 (лажовни зборои I, 96),

шричлажо XIV, 146,

лажои т. ј. *лажови* XII, 241,

лажичка XI, 76, XVI/XVII, 250 бр. 16 (двапут),

„*ржаниче медениче*“ (neutr.) XIV, 154 (трипут),

самршнаго и *самршнѣу* V, 28 [у црквеној песми: пеана отъ селянитѣ въ село Присатѣ (Прилѣпско)],

снаа I, стр. 109, III, стр. 71, 73 (снао), XII, 117 (трипут), XIII, 97, етих 143, 148 и т. д. често,

истанчи XIV, 105 (танак? XV, 111; место *шанок* у Мирчева)

чешал (pecten) XI, 161,

пришастѣиѣ: не бидуа фторо пришастѣиѣ XII, 234,

Паршиципи: *рекал* III, стр. 135, бр. 15, VII, 168 (двапут), VIII, 170 (двапут), 178, 179, 180, 181 и т. д. X, 160 (двапут), XI 127 (али више пута и *рекол*), *дорекал* IV, стр. 154, бр. 1, *погребал* IX, 154.

Куѣан арамија IV, стр. 221, бр. 1261 (можда је писарска или штампарска погрешка). Осим тога забележио сам да се у Прилепу говоре и ове речи: *баиш* (н.пр. добар), *Дебар*, *ведар*, *модар*, *мокар*, *остар*, (*јадар*), *се замагли*.

ШЕСТА ГЛАВА.

А) Белешке о замени старословенскога гласа ж у Галичнику.

Облак је у свом делу (Macedonische Studien, 1896) писао о галичничком говору. У својој књизи (неколико главних питања из Етнографије Старе Србије и Македоније, 1922, стр. 94) показао сам донекле, какве је погрешке начинио Облак говорећи о замени старословенскога гласа ж у Галичнику, а овде ћу потпуно приказати замену тога гласа у том месту, према изворима које сам споменуо у својој књизи:

Старословенско ж у Галичнику = 1) о: бобаћ (памук, у Прилепу, Велесу и Штипу бубаћ, талијански bambagio), бобаћерен (памучан), божилок (дуга, iris), глобок (дубок), гоз (rodex), гроди, доб (дуб, храст), зоб (зуб, клопче (крупко, крупче), кодела (кудеља), кокол, се копаме, копина, да коснеме (окусимо, мало једемо), кот (кут, угао), лочиме, модор (мудар), мож, мошко, мока, мочен, чна, о, мочиме, мотна вода, одоводе (одовуд), одоноде, одотоде, осмоден, (као опрљен на пр. длака), подиме (пудимо, терамо), подар (пољак), попок (пупак), пот (пут), прот (прут), проће, прочка, роб (руб), рока, рокав, нароквица, порочуваме (imprf, порочама pf.), скопо, собота, сод (vas, али суд, tribunal), сок (танко стабло), строк (струк), тога (туга), тожит (тужи, жали), тодеа (туда), топан (бубањ, тупан), тотон (тутњава), тотнет (тутњи, грми), троба на пр. платна), јоглен (угљен), јодица (удица; крива игла у кројача), јоже (уже), јозул (узао, чвор), јоток (потка: за ткање).¹

Белешка. Каже се *коде* (= где и куда), *секоде* (свагде?, свакуда). У овим је речима о = њ или љ.

2) = у: бубаче, п. (буба), бубрек, бубулица, Вруток (село на извору Вардара), врућ, врућина, груб (ружан), огрубел, шо се гузиш (стискујеш од хладноће, али *гоз*), гусеница, гуска, гусло, се надул, желудец, имућен, кус (кратак): кажи накусо (у кратко), кусак (као кратак капут до кука), да кусиме (пократимо), гута (биће место *куша*: бора у оделу), гутав (набран), кућа, кућник, кућница, покућнина, оруже, спружи, пукаме (пуцамо на пр. из пушака), да пукнаме, пуканица (= пукотина), пупунец (пупољак), ругање, изругаф, скуден (као оскудан), преступи (као огреси се), суд (за суђење), судиме, судија, судни моки, суложит (господ да го суложит т. ј. казни), сумален, да суправаме и суредиме (-дуваме) (да уредимо на пр. кућу), трудна жена, тупаница (песница), тупнеш (бубнеш песницом), тупоумен (као малоуман), нећу, Угрин (мушко име), удолница и удолнишче (пут низ брдо), уродица (нечистоћа у жити), уродичаво жито, утка (нека птица), фрушко ноже (нож који није домаћи, туђе израде), чубрица (нека трава), пошчукна (помери памећу).

Белешка. Можда је глас у у су (= sum) постао према гласу у у нећу. Сукалка (ваљушка за тесто): пре ће бити сродна реч *сукаши*, него старослов. *сѣкѣ*, српски *сѣк*, бугарски *сѣкѣ*.

3) = а: гулаб (голѣб), желад, обрач, попраг (= потпруг, попруг, singulum clitellagum). — Старословенски наставак -нж = на, на пр. намигна. Говорећи о говору у Скопљу казао сам како треба тумачити ову промену. — Прво лице једине садашњег времена свршује се на а, на пр. гледа враћа, суда итд. Овде би а могло бити од -нж, па је од тих глагола аналогijом пренесено и на друге.

Б) О замени старословенскога ж и прасловенских и новијих скупова шј, дј у Охриду.

1. Од речи, у којима је старословенско ж = у и које су раније објављене у министарском Сборнику I—XVII или у Шапкарева, Сборникъ I/1, 3, 4, 5—6 (1891), II/8 (1892) стр. 29—221, г. Е. Спространов (стр. 528) и Марија Јакимова (стр. 235) изоставише у напред поменутих радовима ове речи:

¹ Vocabuli, quod testiculum significat, syllaba prior est *mo*, posterior *de*.

- буба ШСб. II/8, стр. 33, 79 (двапут),
 „бубалџа“ ШСб. II/8, стр. 33,
 Врућина (име женско) ШСб. I/5—6, стр. 32—3 (више пута),
 гускарка ШСб. II/8, стр. 193,
 кусак (као капут с узвраћеним рукавима од лаката горе) ШСб. III/7, стр. 280.
 кућарка ШСб. II/8, стр. 180, 192 (двапут),
 кућарче ШСб. II/8, стр. 182,
 кућник ШСб. I/I, стр. 83, бр. 77,
 кућница ШСб. I/I, стр. 83, бр. 77,
 скусит: „да се скусит“ ШСб. II/8, стр. 67, „да ти се скусет дните“ МСб.
 XII, 247,
 спружило ШСб. II/8, стр. 155,
 „пуук! по гла’а“ ШСб. II/8, стр. 80,
 пукат (зори) ШСб. II/8, стр. 94, 197, МСб. II, стр. 187,
 пукалка: „пукни, пукалко“ МСб. VII, стр. 223,
 пукало (од зове) МСб. XIII, стр. 235, 236,
 да пукмам, -иш: МСб. VII, стр. 223, XI, стр. 20, 23, XII, стр. 247 (више
 пута), 250 (више пута), XIII, стр. 111, XVI—XVII, стр. 344, ШСб. II/8, стр. 80,
 94, 153 (двапут), 161, 180,
 пукнатице недна МСб. XII, стр. 249, ШСб. III/7, стр. 39,
 изругале ШСб. II/8, 201,
 судна (мака) ШСб. II/8, стр. 153,
 судник ШСб. II/8, стр. 7 (5 пута), 92, 93, 112,
 суложит: Госпот да го суложит, МСб. XII, стр. 246, пречиста да те суложит
 МСб. XII, стр. 249, се суложио на место-то ШСб. II/8, стр. 185, да би те Господ
 суложио ШСб. III/7, стр. 211,
 трудна (жена) ШСб. II/8, стр. 30, 31 (4 пута), 32 (5 пута), 65, 144, 189 и т. д.
 (види и МСб. XIII, стр. 130),
 тупајнца ШСб. II/8, стр. 67, МСб. XVI/XVII, стр. 26, 30, 344,
Белешка. Можда овамо иду и ови примери:
 еднуш МСб. XIII, стр. 139 (двапут), 140 (двапут), 181, 182, су здравје
 ШСб. II/8, стр. 104 (трипут), 107, 116, 120, 178, 185, 186. Сум = (је)сам, биће
 да је постало према нејћум, на пр. МСб. II, стр. 187, V, 98 (двапут), XI, 21, и т. д.
 ШСб. II/8, стр. 32, 35, 58 (двапут) и т. д.

Дакле већине оних речи које су г. Е. Спространову и Марији Јакимовој добро познате, и које су објављене у два поменуто Сборника и за које су знали да их свако може скупити с мало труда, у њих нема. До душе у њих се налазе неке просте речи (гуска, кућа, суд), а овде се помињу неколике речи од њих изведене. Разумева се само по себи да у охридском говору има још речи и с гласом у место љ.

Сад ћемо лакше разумети и неке тврдње Марије Јахимове: на 224 стр. каже она о охридском говору „свако старобугарско љ замењује се гласом ѓ“, а на 233 стр. „Свако је љ замењено правилно гласом ѓ у охридском говору“ и одмах за тим (стр. 235-6) помиње *четири врсте* изузетака или *више од двадесет примера*, при том је изоставила већину оних изузетака у којима је љ = у. Дивна логика!

2. Од речи, у којима је прасловенски или новији скуп гласова *шј* = *ћ* и које су објављене у министарском Сборнику I—XVIII или у Шапкарева, Сборникъ I/1, 3, 4, 5-6 (1891), II/8, (1892) стр. 29—221, г. је Спространов на 526 стр. изоставио ове:

- Божић ШСб. I/I, стр. 82 (двапут), II/8, стр. 34,
 браћа МСб. VIII, 29 (трипут: „бракџа“; али „братџа“: V, стр. 102, XI, стр. 20, XII, стр. 251), ШСб. I/5-6, стр. 176, вр. 14 („бракџа“; али братџа вр 21, 31, 34),
 Врућина (име женско) ШСб. I/5-6, стр. 32-3 (више пута),
 домаћин МСб. XIII, 138 (5 пута), 199, ШСб. II/8, стр. 35 (4 пута), 35/6, 36 (двапут), 45, 47, 52 и т. д.

домаћинка ШСб. II/8, стр. 109, 119, 181,
 Краљевиће (Марко) ШСб. I/3, стр. 101, вр. 13, 20 и т. д.
 кућарка ШСб. II/8, стр. 180,
 кућарче ШСб. II/8, стр. 182,
 кућник ШСб. I/I, стр. 83, бр. 77,
 кућница ШСб. I/I стр. 83, бр. 77, (и у Спространова МСб. XVIII, стр. 528),
 пол-ноће ШСб. I/5-6, стр. 309, бр. 883,
 ноћувам МСб. V, стр. 95 (двапут), XIII, стр. 218 (преноћувам XIII, стр.
 138), ШСб. I/5-6, стр. 37, вр. 11, 12,
 сваће МСб. XVIII, стр. 540 (трипут у *Е. Спространова*), ШСб. III/7, стр.
 111 („сфаћа“) (двапут),
 срећа МСб. XII, стр. 250,
 срећен МСб. XIII, стр. 197,
 стрећа ШСб. III/7, стр. 209,
 трећему МСб. XVIII/I, стр. 538 (у самога Спространова), али „*третша*,
третшо“: МСб. V, стр. 99 (двапут), 99, 100 (4 пута), XIII, стр. 115, 137, 138,
 (двапут), („трекља“ ШСб. III/7, стр. 111).
 ћути („трай, мълчи“) МСб. XVIII/I, стр. 524 (А) (у Спространова), фаћа
 ШСб. III/7, стр. 111,
 цвеће МСб. V, стр. 102, XIII, стр. 141 (двапут) (XI, 20: цветје), ШСб.
 I/5-6, („цветкье“) стр. 226, вр. 59; стр. 306, вр. 17, 18, 23 и т. д.,
 бидејћи МСб. XIII, стр. 194, XVI-XVII, стр. 38.

Може се још додати: ћерче МСб. XII, стр. 251, ћерчица (dem.) МСб.
 XIII, стр. 109, три ћери ШСб. II/8, стр. 31 (у Спространова има *ћерка*). Дакле
 Спространов је изоставио на 526 стр. око две *срећине* речи, у којима је прасловенски или новији скуп гласова *шј*=*ћ* и које су раније објављене у два
 поменута Сборника (или у њега у МСб. XVIII на другом месту). Разуме се
 да тих речи има више, тако на пр. Марија Јакимова спомиње на 242 стр. још
 ове речи: *врећа*¹, *стрећа*¹, *свећа* [и *цветће* (тако са т)], и на 243 стр. реч *ћуши*,
 и ако је и она изоставила већину оваквих речи, које су већ биле раније обја-
 вљене у два поменута Сборника. Поред тога је повећала број речи, у којима
 су гласови *шч* постали од *шј*, додавајући погрешне примере: *вешчица*, *кљешчи*
 (стр. 242). Тако је речима с гласовима *жц* и *ж* место *дј* погрешно додана реч:
дож (= *дажд*), множина: *дождој*.

3. Од речи, у којима је прасловенски и новији скуп гласова *дј*=*ћ* и које
 су објављене у министарском Сборнику I-XVIII или у Шапкарева, Сборникъ
 I/1, 3, 4, 5—6 (1891), II/8 (1892), стр. 29—221, г. је Спространов изоставио на
 527 стр. ове:

Болограђани ШСб. I/5—6, стр. 311, бр. 886 (двапут),
 ливађе ШСб. I/I, стр. 117, бр. 153; I/5—6, стр. 45, вр. 16,
 луђе МСб. III, стр. 181 (трипут), XIII, стр. 139, 196, 197 („*љуѓе*“, XIII,
 219: *лугђе*), ШСб. II/8 (љуѓе) стр. 39, 41, 42 (4 пута) и т. д.,
 међу МСб. II, стр. 187, V, стр. 94, XI, стр. 20 (двапут), ШСб. II/8,
 стр. 59, 61, 62, 63 и т. д. (помеђу МСб. XIII, стр. 195, ШСб. II/8, стр. 37,
 98, 117, испомеђу ШСб. II/8, стр. 71, 98, 142),
 Орићњин МСб. XVIII/I, стр. 527 (у Спространова али на другом месту),
 попађа (= *попадија*) ШСб. II/8, стр. 85 (двапут), 140 (двапут), 141, 142 (трипут),
 143 (7 пута) и т. д.,
 такућере МСб. XIII, стр. 197.

Дакле г. је Спространов овде изоставио *већину* речи, у којима је прасло-
 венски или новији скуп гласова *дј*=*ћ* и које су раније објављене у два
 поменута Сборника.

У Марије Јакимове спомиње се на 243 стр. за новије („секундарно“) *ћ*
 још реч *ћол* (ђавол), али рећи *Болограђани*, *Орићанин*, *такућере* нема ни у ње.

¹ С малим кружићем испод слова *а*, што јој значи да се глас *а* не изговара „чисто“.

Шапкарев, Сб. I/I, стр. 29, белешка 4, каже да се у Охриду говори „гражджани, което у нѣкои мѣсности се изговара: *грагъани*“.

Белешка. Примерима, које спомиње Марија Јакимова на 237 стр. и у којима је $a = \text{ъ}$, треба додати:

(Христос) вајскрс МСб. XVIII, стр. 532, 140, 181 (5 пута), 182 (трипут), 183, ШСб. II/8 стр.

добар ШСб. II/8, стр. 91,

кај (ламија-та) (к, ка, лат. ad) МСб. XIII, стр. 222,

слагал (= слѣгао) ШСб. II/8, стр. 111,

овај МСб. III, стр. 181, XIII, стр. 63, 99, 102, 105, 106 и т. д.

онај МСб. XIII, стр. 112, 195, ШСб. II/8, стр. 81, 91 (двапут), 118, 176

В) *Ђевђелија*. У околини Ђевђелије старословенско је ж у већини речи = ь (ѣ)¹, а рж је обично = р . Али је доста често старословенско $\text{ж} = \text{у}$. Ево примера из села Мрзенаца код Ђевђелије:

1) буба, бубрек, врућина, груб (ружан), угрубел, гусли, друсам (тресем се играјући; место *трусам*), дубе (дете), он се надул, жљудник (желудац), кусао (кратак и без репа), кусоум и длгокос (т. ј. жена), окусиш, кућа, кућник, кућница, лукав (човек, лисица), оружан, пијужѣна (= паучина, пореди бугар. „пая(д)жина“), да пукнум (-нем), пукум (пуцам), опѣта, суд (*vas* и *tribunal*), судба, судум, труба (за свирање), трудна жена, утка (нека водени птица), амут (хомѣтѣ, *collier de cheval*), чубрика (нека биљка). — Говори се *панѣда*, али *понуѣдл* и *нужда* која је реч можда дошла из црквенога словенског језика.²

Раније сам био забележио да се у Мрзенцима каже *спруга*, али ми је доцније један младић из тога села рекао да се обично каже *спрга*.

2) Глас је у врло обичан у свршетку -ум (*1* лице садашњег времена): вађум, на(х)ођум, цѣаум, длбум, клнум и т. д.

Преглед зрпшних напред ушврђених чињеница о замени старословенскога гласа ж у јужној Србији:

1. У Кратову старословенски глас ж у основи замењује у без изузетка. Исто вреди и за Куманово, те напред нисам о том говорио због краткоће. — У Скопљу исти глас ж у основи замењује глас у готово без изузетка. И у Тетову је у замена гласа ж у основи или без изузетка или готово без изузетка, те и о тој ствари нисам напред говорио због краткоће. Према томе где се у напред поменутим градовима говори глас а место ж у *наставку* или *на свршетку речи*, ту појаву по свој прилици треба тумачити аналогично.

2. Штип, Велес и Прилеп у главном се слажу у замени старословенскога гласа ж . У њима глас ж у основи замењује од прилике у једној половини речи глас у , а у другој половини глас а . Где се према старословенском гласу ж у поменутим градовима налази глас а у наставку или на свршетку речи, ту је поуздано тумачење тешко. Према мојим белешкама битолски се говор мало разликује у овој ствари од прилепскога, а струмички се нешто разликује од штипскога. Као што није истина оно што је М. Дринов казао о замени старословенскога гласа ж у Кратову, за тим у Скопљу и Велесу, тако није истина ни оно што је рекао о замени тога гласа у Струмици.³

¹ Изговара ли се овај глас као бугарски глас ъ на пр. у речима *зѣб*, *пѣт*, не могу ни да тврдим ни да поричем. Облак (*Macedon. Studien*, 1896, стр. 11) помиње три различна изговора гласа ъ у Бугарској и у Македонији упућујући на неке бугарске писце. Ј. Милетић (*Archiv für slavische Philologie*, XX, 1898, стр. 589—92) признаје различан изговор, али се не слаже с Облаком.

² О изговору гласова о , е у неким случајевима у овом говору види моју књигу: Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Македоније (1922) стр. 95. — Мој негдашњи ђак у београдском универзитету, г. Делимир Лазаревић, који је родом из околине Ђевђелије, казао ми је још неколико речи у којима се говори у околини Ђевђелије у место старословенскога ж , али ја до сад нисам имао прилике да то проверим на самом месту.

³ *Archiv für slavische Philologie*, V (1881) стр. 373.

3. У Галичнику старословенски глас *ѡ* у основи замењује глас *о* од прилике у једној половини примера или глас *у* готово у једној половини примера. Место гласа *ѡ* у основи налази се глас *а* у четири речи.

4 Замена старословенскога гласа *ѡ* у Охриду погрешно је приказивана и од Спространова и од Марије Јакимове и за то су напред поменути докази. С тим поправцима није велика разлика између броја примера у којима је *ѡ* = *ѡ* *ѡ* и *у*. Та се разлика готово губи, кад се додаду остали примери, које су они изоставили. Имам при руци попис охридских речи, у којима је у старословенском, језику глас *ѡ*, које сам речи пописао према казивању једнога младића родом из Охрида. У том се попису налазе неке обичне речи, које су двојица поменутих писаца изоставили на пр. речи за појмове: надуо се, желуцац, (покућнина, пупољак, судија, судба, туп, Угрин и т. д., у којима је и у охридском говору глас *ѡ* = *у*¹.

В. Ђеринћ

QUELQUES QUESTIONS RELATIVES AUX DIALECTES DE LA SERBIE DU SUD.

Introduction. Il est ici parlé brièvement de l'orthographe employée, puis des ouvrages qui traitent des dialectes de la Serbie du Sud. Diverses observations critiques sont faites sur les principaux de ces ouvrages, dans l'Introduction ou les chapitres suivants.

Ch. I. L'auteur énumère les mots en usage à Skoplié (Uskub) dans lesquels se prononce le son *ѡ* de l'ancien slave, et il ajoute quelques notes sur l'histoire de cette question, de sorte que les théories adverses, démontrées jusqu'ici avec le plus de dogmatisme, tombent, puisqu'il est établi qu'à Skoplié le son *ѡ* de l'ancien slave, dans le radical des mots, se prononce *ou* presque sans exception. D'autre part, les différentes formes du mot *goloub* (pigeon) en Serbie du Sud sont interprétées. Contrairement à la récente thèse de Fr. Miklochitch et de Bernaker sur l'origine turque du mot *boubreg* (rein) l'auteur mentionne les raisons qu'on a de penser que ce mot est d'origine slave. Il interprète ensuite l'origine du son *а* dans la désinence ou terminaison de quelques formes verbales du dialecte de Skoplié.

Ch. II. L'auteur mentionne les mots en usage à Kratovo dans le radical desquels se trouve le son *ѡ* de l'ancien slave, et corrige plusieurs erreurs commises par différents auteurs. Puis il prouve que presque toutes les lois du dialecte de Kratovo avec les prétendus caractères „bulgares“ formulées par le linguiste bulgare Tsonov sont erronées.

Ch. III. Il expose ensuite mot à mot les opinions de K. A. Chapkarov, J. A. Chandarov, V. Oblak B. Tsonev et V. Vondrák sur le remplacement du son *ѡ* de l'ancien slave au radical dans le dialecte de Chtip, et il prouve la fausseté de toutes ces opinions. Ledit son à Chtip, équivaut dans la moitié environ des mots à *ou* et dans l'autre à *а* (au radical). Puis la fausseté l'opinion de V. Oblak sur le remplacement des sons de l'ancien slave *ѡ* et *ѡ* dans le dialecte de Chtip est démontrée. Suivent quelques lois de l'accent du dialecte de Chtip, formulées avec preuves à l'appui.

Ch. IV. Il y est démontré que l'opinion de M. Drinov et de V. Oblak sur le remplacement du son *ѡ* de l'ancien slave au radical, dans le dialecte de Vélès, est erronée, et que dans ce dialecte le son *ѡ* est remplacé dans la moitié des mots par le son *ou* et dans l'autre par le son *а*. L'opinion d'Oblak sur le remplacement des sons de l'ancien slave *ѡ* et *ѡ* dans le dialecte de Vélès est ensuite corrigée avec preuves à l'appui.

¹ О замени гласа *ѡ* у Ђевђелији, види напред VI. В.

Ch. V. L'auteur réfute l'opinion de V. Oblak, de B. Tsonev et de D. Mirtchev sur le remplacement du son ж de l'ancien slave au radical dans le dialecte de Prilep, et démontre que ce son y est remplacé, comme à Vélès, dans la moitié environ des mots par le son ou et dans l'autre par le son a . Puis il prouve que le remplacement des sons slaves primitifs tj et dj dans le dialecte de Prilep a été exposé par D. Mirtchev d'une façon erronée (dans le Zbornik du Ministère de Sofia) et que D. Mirtchev a laissé de côté beaucoup de mots dans lesquels les sons ѣ , ѥ , (ou le ѣ plus récent) se prononcent a dans ce dialecte.

Ch. VI. A) Ici se trouve exactement exposé le remplacement du son ж de l'ancien slave dans le village de Galitchnik. La même chose a déjà été exposée par V. Oblak, mais inexactly. B) Suit la démonstration que le remplacement du son ж de l'ancien slave et des groupes slaves primitifs (et plus récents) tj et dj dans le dialecte d'Ohrid a été inexactly exposé par E. Sprostranov et Marie Yakimov. C) L'auteur expose le remplacement du son ж de l'ancien slave dans le dialecte de Djévdjéli un peu plus complètement que dans son livre intitulé *Quelques problèmes essentiels de l'ethnographie de la Vieille-Serbie et de la Macédoine* (Karlovtzi, Srem, 1922 p. 95).

V. Djerić.

